

HÂFİZ'İN GAZELLERİNDE KIRMIZI VE SİYAH

Yasemin YAYLALI*

Öz: Hâfız-ı Şirâzî, Fars edebiyatının ünlü şairlerindendir. Gazellerinden oluşan Divan'ı vardır. Gazellerinde ahlaki, felsefî, irfani ve âşıkane konuları akıcı ve sade bir dil kullanarak işlemiş; en önemlisi kolay gibi görünen ama taklit edilemeyen bir tarzı benimsemiştir. Hâfız gazellerinde birçok renge yer vermiş; bunlardan aşk ve ölümlü özdeşleşen kırmızı ve siyah rengi yoğun olarak kullanmış ve onları diğer renklere hâkim kılmıştır. O, bu hâkimiyeti bazen yaptığı sıfat tamlamalarıyla bu iki rengin ismini zikrederek; bazen de bu renkleri kullanmadan; ancak onları çağrıştıran çiçeklere, değerli taşlara, objelere ve şaraba yer vererek sağlamıştır. Hâfız, siyah rengi bazen sevgilinin gözünün, saçının ve kaşının sıfatı olarak gerçek anlamda; bazen kara kalp, kara elbise gibi mecaz anlamda kullanmış; bazen de siyah kelimesi yerine gece, akşam, karanlık gibi siyah çağrışımı yapan kelime ve durumlara değinerek çeşitli şekillerde yer vermiştir. Hâfız, kırmızıyı ise sevgilinin güzellik unsurlarını; âşığın acı ve ıstırabını ifade etmek için kullanmıştır. Sevgilinin kırmızı yanağı, yüzü ve dudağı gül, nesrin, lale gibi çiçeklere; akik, yakut gibi değerli taşlara; lal renkli şaraba ve kadehe; ayrıca ateş ve kana benzetilmiştir. Âşığın içindeki hüznün dışarı yansmasıyla kızaran yüzü; gözlerinden dışarı taşan ciğer kanı; lal, akik ve şaraba benzetilen kırmızı renkte gözyaşlarıyla; şafak rengine teşbih edilen gözleriyle ve mezarından yeşeren güllerle kırmızı renk olumsuz bir anlam taşımıştır. Erguvani, lal renkli ve gül renkli v.b. gibi şarapla ilgili benzetmeler de kırmızı imajı oluşturmuş; ayrıca kızıl altın, kırmızı yakut, kızıl aslan ve kırmızı gül gibi tamlamalar da bu kırmızı atmosferi yaratmada yardımcı olmuştur. Aslında sıfatları olmaksızın kan ve şarap kelimelerinin geçtiği her yer kırmızı algısı uyandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyah, kırmızı, gazel.

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü (yasemin_yaylali@hotmail.com).

BLACK AND RED IN HAFEZ'S LYRICS

Abstract: Hafız-ı Şirazi is one of the greatest poets of Persian Literature. Owing a diwan, Hafız is famous for lyrics each of which are priceless. He touched philosophical, moral and lyrical topics with a simple style; moreover he adopted a style which is a seemingly easy but difficult to imitate. While using colours in his lyrics, Hafız densely used black and red which are identified with love and death; he made those colours dominant over other colours. He managed this dominance sometimes by mentioning them with adjective clauses and sometimes by using things like flowers, jewels, objects and wine in his poems. Hafız used black in its real meaning as the adjective of lover's eye, hair or eyebrow; or as a metaphor like black heart, black dress; or by mentioning this colour in various statements to mean night, evening, darkness. He used red to mention beauty factors of lover or the pain and grief of admirer. Lover's cheek, face and lips are associated with flowers like rose and tulip; or with jewels like onyx and ruby; or with red wine and glass; or with fire and blood. Red colour has a negative meaning with admirer's face which blushes due to his melancholy; his blood coming through his eyes; his red tears associated with ruby, onyx and wine; his eyes associated with the colour of dawn and his grave having roses on. The image of red is also created through metaphors related to red or redbud wine; also metaphors such as red golden, red onyx, red lion and red rose help creating this atmosphere. Indeed, all words containing blood and wine create the sense of red regardless of their adjectives.

Key words: Black, red, lyric.

Giriş

Renkler genel olarak sıcak ve soğuk diye gruplandırılmaktadır: Kırmızı, turuncu, sarı ve kahverengi sıcak; mavi, yeşil ve gri soğuk renklerdir. Kırmızı, turuncu ve sarı coşku, heyecan, öfke, asabiyet, kavga, savaş renkleri; mavi ve yeşil emniyet, huzur, dinginlik ve barış; kahverengi, gri ve siyah ise keder, hüznün ve gam renkleri olarak kabul edilmiştir. Siyah ve beyaz renk olarak kabul edilmiş ve nötr renkler diye adlandırılmışlardır. Renklerin kullanımı sadece sanat ve edebiyatla sınırlı kalmamış; siyaset, din ve psikolojide de geniş yer tutmuştur. Psikologlardan çoğunun inanışına göre de her şahsın nezdinde kullandığı rengin

ve renklere verdiği tepkinin tahliliyle onun cismani ve ruhani durumları hakkında bazı bilgiler elde edilebilir hatta cismani ve ruhani hastalıkların tedavisinde bazı renklere yararlanılabilir.¹

Psikolog Dr. Taylor Hartman, insanların kişiliklerinin de rengi olduğunu ifade etmiştir. Ona göre dört unsur yani kırmızı ateşi, mavi toprağı, beyaz suyu ve sarı havayı sembolize etmektedir. Dolayısıyla dört tip kişilik vardır. Kişilik rengi kırmızı olanlar kontrolü elinde tutmak isteyen güç düşkündürler; hayran olunmak isterler, duygu ya da diğerlerinin zayıflıklarından hoşlanmazlar.²

Pamala Oslie'ye göre de kırmızılar bedensel ve cinsel yönden çekicidirler; çevrelerini idare etmeyi severler; ilişkilerinde acımasız ve haşindirler.³ Kırmızılar, insanların onların bütün kaprislerini çekmesini isterler; yalnız olmayı severler. Memnuniyetsizdirler, inanılmaz derecede inatçı ve kavgacıdır. Aslında Hartman ve Oslie kırmızı kişilik tipini tanımlarken adeta, edebiyatta aşığa sürekli acı çektiren sevgiliyi tasvir ediyor gibidirler.

Oslie, yaşam renklerini de fiziksel, zihinsel ve duygusal renkler olmak üzere üç ana gruba ayırmıştır. Fiziksel renklere sahip olanlar, bilgiyi, fiziksel varlıklarını kullanarak aktarırlar. Bu renkler kırmızı, turuncu, mürdüm rengi ve sarıdır. Zihinsel renklere sahip olanlar yaşamı akıl yoluyla, önce bilgiyi toplayarak, sonra da onu analiz ederek algırlar. Bu renkler mantıklı ten rengi, soyut ten rengi, duyarlı ten rengi, çevreci ten rengi ve yeşildir. Duygusal renklere sahip olanlar yani mavi, mor, çivit, eflatun ve kristal hayatı hisleri ve sezgileri yoluyla algırlar.

Aynı yazara göre her cisimden yayılan elektromanyetik ya da enerji alanına aura denir. Sanatçılar auraları yıllar boyunca aydın kişilerin ya da azizlerin başları ya da vücutları etrafında oluşan hale ya da parlak ışık olarak tanımlamışlardır. Aurada yavaş titreşim kırmızı ve turuncu renklerini; daha hızlı titreşimler ise mavi, mor ve çivit mavisini ortaya çıkarmaktadır.⁵

Renk olgusu toplumlara göre de farklılık göstermektedir. Her milletin iyi ve kötü saydığı renkler vardır. Japonlar mavi ve yeşili iyi; mor rengi ise kötü sayarlar. Amerikalılar kırmızı, sarı ve yeşili iyi; turuncu ve mor rengi kötü bilmişlerdir.

¹ Ahmed Rızâ Ahmedî, "Renghâ Der Edeb-i Fârsî" *Dânişnâme-yi Edeb-i Fârsî*, Tahran 1381 hş., C. II, s. 684-685, 687.

² Taylor Hartman *Renklerin Şifresi*, çev. Seval Birdal, İstanbul 2008, s. 46.

³ Pamala Oslie, *Hayatın Renkleri*, çev. Karınca Tercüme, İstanbul 2008, s. 15, 41-42.

⁴ Pamala Oslie, *Aşkın Renkleri*, çev. Elçin Dökmecioğlu Danacı, İstanbul 2008, s. 53.

⁵ Oslie, *Aşkın Renkleri*, s. 51-52.

Her millet, her topluluk yaşadığı iklim ve çevresel faktörlere bağlı olarak renklere farklı anlamlar yüklerler. Örneğin Araplar en çok yeşili severler. Kuran'da da en güzel renk olarak yeşile işaret edilmektedir.⁶ Cahiliye Arapları kırmızıyı sevmezler; kırmızı yıl (kıtık yılı), kırmızı ölüm (en kötü ölüm), kırmızı rüzgâr (kırmızı toprakla karışık esen en kötü rüzgâr) gibi kötü ve istenmeyen şeyler için kırmızıyla oluşturulan tamlamalar kullanırlar. Ancak sahradan başka bölgelere giden Arapların renklerle ilgili tasvirleri farklılaşmış ve kötü kabul edilen kırmızı renk güzellik tezahürü olmuştur.⁷

Cahiliye Arapların aksine birçok kültürde kırmızı hem ölüm hem de yaşam demektir. Komançe dilinde ekapti sözcüğü hem renk hem de kırmızı anlamlarına gelmekte; bu yerli Amerikan kültüründe kırmızının her şeyi kapsayan bir kavram olduğunu göstermektedir. Meksika Kızılderilileri olan Zapotek dilinde de “tlapalli” yani kırmızı hem renk hem de kırmızı demektir.⁸

Renkler edebiyatta da geniş yer tutmaktadır. Fars edebiyatında renkler, şairlerce bazen hayalle karışık tasvirler oluşturmak, teşbihler, istiareler, kinayeler vb. yapmak, bazen kendi duygu ve düşüncelerini yansıtmak ve bazen de ahlâki ve dini konulara değinmek amacıyla kullanılmıştır. Renklerin Fars şiirinde kullanımı nesre oranla daha fazla olmuştur.⁹

Kedkenî'nin deyimiyle, renklerin Fars edebiyatında kullanımında Horasan üslubu başlangıç noktasıdır. Özellikle bu dönemdeki şairler tasvirleri için renklerden istifade etmişlerdir. Beşinci yüzyılın sonlarından itibaren Fars şiirinde şairler manevi ve soyut kavramların çoğunu renklerle şekillendirmişlerdir. Hint üslubunda ise şairler çeşitli renkleri soyut kavramları vasf etmek için kullanmışlardır. Şiirde şairlerin renklere yaklaşımı da farklılık arz etmektedir. Zira kimi tasvirlerinde renk konusuna büyük önem vermiş, kimi ise meseleye bir çeşit renk körü gibi yaklaşmıştır.¹⁰ Irak üslubunda ise şairler tasavvufi edebiyatta renkleri vasf etmek ve teşbihler yapmaktan ziyade daha çok mecaz anlamda tembih, talim ve irşat için kullanmışlardır.¹¹

⁶ Muhamed Rızâ Şefî'î-yi Kedkenî, *Süver-i Heyâl Der Şi'r-i Fârsî*, Tahran 1389 hş., s. 268.

⁷ Ahmedî, *a.g.m.*, s. 686.

⁸ Victoria Finlay, *Renkler Boya Kutusunda Yolculuklar*, çev. Kudret Emiroğlu, Ankara 2007, s. 139.

⁹ Süde Eşki, “Reng Der Edebiyât-i Klâsik-i İrân”, (Çevrimiçi) <http://www.rengmagazine.com>, 29 Haziran 2014.

¹⁰ Kedkenî, *a.g.e.*, s. 274-275.

¹¹ Efsâne Serâci, “Şive-i Kârbord-i Renghâ Der Târîh-i Edebiyât-i İrân”, (Çevrimiçi) <http://www.seraji.blogfa.com>, 30 Haziran 2014.

Fars şiirinde renklerin kullanımı iki şekilde de sınıflandırılabilir: Biri alışlagelmiş şekilde diğeri sembolik olarak. Rengin alışlagelmiş olarak kullanılması rengin doğrudan kendi anlamında kullanılmasıdır. Örneğin; erguvan rengi, erguvan rengine uygun olarak şarap ile kullanılır. Yani kırmızı şarap kastedilir. Aynı şekilde erguvan rengi, kırmızı yüze ve yanağa uygun olarak kullanılır ve güzel, alımlı ve kırmızı yüz vurgulanır. Ya da sarı renk aşığın rengine ve yüzünden, perişan ve bitkin halinden; kırmızı gözyaşı da aşığın kanlı gözyaşından kinayedir. Bu tür kullanımlar Klasik Fars şiirinde daha çok görülmektedir. Eski şiirde maşukun yüzü hep beyaz; dudağı, yanağı kırmızı; saç, kaş, gözü, siyah; ayva tüyleri yeşildir. Âşığın yüzü de daima sarı ve gözyaşları kırmızıdır. Şarap erguvan rengi; sahra, orman, ağaç yeşil; baht bazen siyah bazen yeşil bazen beyazdır; Şehadet kırmızıdır. Arifane ıstıhlalarda ölüm dört renge delalet eder: beyaz, siyah, yeşil ve kırmızı.

Renklerin sembolik olarak yani dolaylı kullanılması ise renklerin tasviri bakımından anlamlandırılmasıdır. Bu kullanım dört şekilde gerçekleşmektedir:

1) Rengin yerine doğal işaret ve unsurların kullanılması 2) Soyut unsurlar aracılığıyla renklerin kullanılması. 3) Çeşitli ve karışık renklerin mazharı olan nadir eşya ve eserlere işaretle renklerin kullanılması. 4) Renklerin kinayeli olarak kullanılması.¹² Renklerin Fars şiirinde sembolik olarak kullanılması, sanat hükmünde olmazsa, sadece hayalle sınırlı kalmaz, hatta anlam da verir. Örneğin miladi onuncu yüzyıl şairlerinden Urî-yi Şîrâzî, lacivert rengi olumsuz bir olguya uygun bir renk olarak kullanarak (lacivert nefis: *نفس نیلگون*); ondan daralmış ve hapis olmuş nefsi anlatmak için istifade etmiştir. Bu örnek dışında eski edebiyatta rengin sembol olarak kullanılması örneklerine pek rastlanmaz. Bazen şairler daha da ileri gitmiş ve sembolü sembolle anlatmışlardır. Rengin sembolleştirilmesi onun önemli yönlerinden biridir; eğer doğru bir şekilde yapılırsa, şiirin gizli ruhuna nüfuz etmek için kilit hükmündedir. Bunu başaran şairlerin başında Hâfız-ı Şîrâzî gelmektedir. Onu Ahmed-i Şâmlû takip etmektedir.¹³

Fars edebiyatında renklerden sadece tasvir yapmak, eşya ve varlıkları açıklamak, teşbihte bulunmak için istifade edilmemiş, bunun yanın da siyasi, dini ve ahlaki mesajlar için de yararlanılmıştır. Özellikle siyah ve beyaz eğitici, ahlaki görevde rol oynamıştır. Bu tür kullanımlara her zaman ve her üslupta şairlerin

¹² Serâcî, **a.g.m.**, (Çevrimiçi) <http://www.seraji.blogfa.com>, 30 Haziran 2014.

¹³ Pîrâye Yağmâî, "Hûn Çû Mî Cûsed, Meneş Ez Şî'r Rengi Mî Dehem", (Çevrimiçi) <http://www.jongezaman.com>, 30 Haziran 2014.

şiiirinde rastlanmaktadır. Örneğin Mevlanâ'nın *Divân-ı Şems*'i ve *Mesnevi*'si Irak üslubunda beyaz ve siyah renklerin Fars edebiyatında en fazla kullanıldığı örneklerle doludur. Sâdî'nin Bostan'ında ve Hâfız'ın divanında bu örnekler bolca yer almaktadır.¹⁴

Fars edebiyatında veya kültüründe kullanım açısından hiçbir renk kırmızı rengin derecesine ulaşamamıştır. Bahar ve nevruz tasvirlerinde kırmızı renk tüm renklerin önüne geçmiş ve bugünkü inanın aksine şairler güzellik, baharın tazeliği, mutluluk, sevinç, neşe, âşıklık ve aşk tasvirlerinde hep bu rengi kullanmışlardır. Eskiler ay ve güneşin ışığını da kırmızı olarak görmüşlerdir. Ayrıca bugün siyah ve beyaz rengin zıt iki renk olarak bilinip kullanılmasının aksine, eskiden şairler siyahın zıttı olarak kırmızıyı kullanmışlardır. Örneğin Kisâyî, *Kaside-i Bahariyye*'sinde kırmızı ve siyahı zıt renkler olarak kullanmıştır. Fars edebiyatında sevgilinin yüzü, yanağı, dudağı gibi uzuvları daima kırmızı ve kırmızı ile alakalı olan gülnar, elma, üzüm, nar gibi meyvelere; erguvan ve lal renkli şaraba; akik ve yakut gibi taşlara; gül, nesteren, lale ve şakayık gibi çiçeklere, meyve, şarap ve taşlara benzetilmiş; aşkın da gözyaşı sirişk ağacı, nar tanesi ve üzüm suyu, akik taşı, kan gibi kırmızı meyve, taş ve objelere teşbih edilmiş ve böylece Fars şiiiri bütünüyle kırmızılaşmıştır. Âşıkların gözyaşının rengi, düğün rengi, bayram rengi, gül ve nar çiçeği rengi, şarabın rengi Fars şiiirinde tümüyle kırmızıdan kinaye olmuştur. Fars edebiyatında سرخ (kırmızı) ve قرمز (kırmızı) kelimeleri kırmızı rengi karşılamaktadır. Fars şairleri سرخ kelimesine daha çok yer vermişler قرمز kelimesini daha az kullanmışlar ya da çok nadir kullanmamışlardır. Örneğin Nâsır-ı Hüsrev ve Nizâmî birkaç kez bu kelimeye yer vermişlerdir. Pehlevicede سورى (kırmızı) kelimesi de Fars edebiyatında kırmızı anlamında kullanılmıştır.¹⁵ Hafız ise gazellerinde سرخ ve سورى (kırmızı) kelimelerine yer verirken قرمز kelimesini hiç kullanmamıştır.

سرخ kelimesi Pehlevicede; قرمز (kırmızı) kelimesi bazı kaynaklara göre Arapça ya da Ermenice قرمز sözcüğünden gelmektedir.¹⁶ Bazı kaynaklara göre de قرمز (kırmızı) Sanskritçe krim-dja adı verilen bir böcekten gelmekte ve bugün de Farsçada kırmızı için onun adından gelen "kırmızı" sözcüğü kullanılmaktadır.¹⁷ قرمز Kırmızı mercimek ya da nohut tanesi şeklinde ipek böceğine benzeyen, di-

¹⁴ Serâcî, a.g.m., (Çevrimiçi) <http://www.seraji.blogfa.com>, 30 Haziran 2014.

¹⁵ Muhammed Mehdî-yi Hasanî, Reng-i Sorh Der Edeb-i Fârsî, (Çevrimiçi) <http://www.hassani.ir/post-262.aspx>, 25 Haziran 2014.

¹⁶ 'Alî Ekber Dihhudâ, *Luğatnâme*, Tahran 1337 hş., C. XXXVIII, s. 230.

¹⁷ Finlay, a.g.e., s. 142.

şisinin kanadı olmayan koyu kırmızı renkli küçük bir böcektir. Daha çok meşe ağacında yaşayan bu böcek türünün ezilerek kanının çıkarılmasıyla kırmızı renk elde edilmektedir.¹⁸ Bu böceğin kanından elde edilen kırmızı rengi kral ve kardinallerin elbiselerinde, ekran tanrıçalarının dudaklarında ve büyük ressamların tuvallerinde kullanmışlardır. Eski Mısırlılar onu İran ve Mezopotamya'dan ithal etmişlerdir.¹⁹ Fars edebiyatında قرمز kelimesi çok az kullanılsa da lâl, koşnil veya kızıl adlarıyla bilenen ve sevgilinin dudağına teşbih edilen parlak kırmızı, frek incirinde yetişen bu böceğin kanından elde edilmektedir.²⁰

Klasik ve primitif sanatlarda en çok yararlanılan renk olan kırmızı, güneş ve ateş rengi olup, hareket ve sıcaklık etkisi uyandırmaktadır.²¹ Kırmızı renk neşe, samimiyet ve hoşlanma hissi oluşturması yanında aşkın sembolüdür. Çok uzaktan bile göze çarptığından tehlike işareti olarak kullanılmakta; bu renk aynı zamanda şehvet, hiddet ve nefret gibi olumsuz duyguları da sembolize etmektedir.²²

Şairler şiirlerinde kırmızı renge, gül ya da çiçeklerden ve bitkilerden her biri ile birçok kinaye ve teşbih yaparak da yer vermişlerdir. Örneğin gül kırmızı rengi bakımından Fars şiirinde birçok şeye teşbih edilmiştir. Fars edebiyatında gülden maksat genellikle kırmızı güldür. Kırmızı gül şiirde çoğunlukla yanak ya da kırmızı yüzden kinayedir; şarap ve kadeh de kırmızı güle teşbih edilmiştir. Bazen de kandan kinaye olan bu gül ekseriyetle aşk nişanesidir.²³ Fars edebiyatında gül ve nesrin, tek başına gül ve gülbun kelimeleri de kırmızı gül manasında kullanılmıştır. Sevgiliye de teşbih edilen gülden, gülreng, gül-i sorhî gibi sıfatları kırmızı renkli gül anlamında kullanılmıştır. Şairlerce kırmızı ve sarı renkli türleri olan nesrin çiçeği ile de bazen kırmızı güle bazen de nesterene işaret edilmiştir. Çoğunlukla görülen gül ü nesrin ibaresi de kimi zaman kırmızı gül kimi zaman da nesrin çiçeği için kullanılmıştır. Şakayık da kırmızı çiçekleri sebebiyle şiirlerin bir bölümünde şaraba ve kadehe benzetilmiştir.²⁴

Şairler siyah renk için de sümbül, menekşe gibi bazı çiçeklerden yararlanmışlardır. Sümbül bahar mevsiminin başlarında açan bir çiçektir. Sümbülün tür-

¹⁸ Amîd, a.g.e., s. 938.

¹⁹ Finlay a.g.e., s. 142.

²⁰ Finlay a.g.e., s. 135.

²¹ Ercümen Kalmık, **Renklerin Armoni Sistemleri**, İstanbul 1950, s. 17.

²² Kalmık, a.g.e., s. 38.

²³ Sîrûs-i Şemîsâ, **Ferheng-i İşârât**, Tahran 1386 hş., II, 1041.

²⁴ İsmâil-i Pür, "Giyâhân Der Edeb-i Fârsî", **Dânişnâme-yi Edeb-i Fârsî**, Tahran 1381 hş., C. II, s. 1196, 1199, 1202.

lerinden olan siyah Hint sümbülü, Fars şiirinde sevgilinin saçından ve zülfünden kinayedir; sümbül-i ter ise güzellerin ayva tüyü, beni, saç ve zülfünden kinayedir. Menekşe ise yaprakları kalp şeklini andıran ve düzensiz, asimetrik (çarpık) çiçekleri bulunan bir çiçektir. İki cinsi vardır: Kokulu menekşe ve hercai menekşe. Mor, mavi renkleri yanında beyaz, pembe renkleri de vardır. Laciverte yakın koyu renkli yaprakları dolayısıyla sevgilinin saçı ve zülfüne teşbih edilmiştir.²⁵

Nötr renk olarak kabul edilen siyah keder, ölüm ve matem rengi kabul edilmiş; korku ve karanlığın rengi olduğu gibi kötülüklerin de rengi olmuştur.²⁶ Batı kültüründe siyah genellikle ölümü simgelemektedir. Siyahlık bütün ışık emildiğinde ve geriye yansıtılmadığında oluşmaktadır; dolayısıyla ölümden geriye dönüş olmadığını düşündüğümüzde siyah güzel bir simgedir.²⁷

Hafızın gazellerinde öne çıkan iki renk: kırmızı ve siyahtır. Hafız'ın şiirlerinde renkleri kullanmadaki ustalığı bazen kırmızı ve siyah rengin adını zikretmeden; kırmızı ve siyah çağrışımı yapan kelimelerle bu atmosferi yaratmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin:

دیشب گله زلفش با باد همی کردم چیست؟   گفتا: غلطی بگنرزین فکرت سودایی

Dün gece rüzgâra zülfünden şikâyet ediyordum. Dedi ki: Yanlışın var, sen bu kara sevdadan vazgeç! (493/3)

Beytinde siyah renk kelimesi geçmemekte; ancak siyah olgusu زلف، دیشب، سودایی kelimeleriyle oluşturulmaktadır. Öyle ki دیشب (dün gece) kelimesi gecenin siyah renginden kinayedir، زلف (saç) kelimesi de daima siyahtır، سودایی (siyahlık، kara sevdalık) kelimesi ise: hem siyah anlamında hem de melankoli manasında ihâmlı olarak kullanılmıştır.

ز حسرت لب شیرین هنوز می بینم چیست؟   که لاله می دم از خون دیده فرهاد

*Hâlâ görüyorum Şirin'in dudağının hasretiyle,
Laleler bitiyor Ferhad'ın gözünden akan kandan.* (101/6)

Aynı şekilde yukarıdaki beyitte de kırmızı rengin ismi geçmemekle birlikte üç kırmızı imajı veren خون، لاله، لب، kelimeleriyle kırmızılık sağlanmaktadır. لب (du-

²⁵ Muhammed Ca'fer Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtûr ve Dâstân-i Vârehâ der Edebiyyât-i Fârsî*, Tahran 1386 hş., s. 217-218, 484..

²⁶ Kalmık, a.g.e., s. 40.

²⁷ Finlay, a.g.e., s. 99.

dek) sevgilinin dudağı daima kırmızıdır, لاله (lale) ve خون (kan) her ikisi de yine kırmızıdır. Hâfız'ın şiirlerinde bu tür kullanımlar fazlaca yer almaktadır.²⁸

Hafız'ın gazellerindeki kırmızılık, sadece Farsça kırmızı rengi karşılayan “سرخ” kelimesiyle sınırlı kalmamış, kırmızı renk anlamını veren، گلگون، گلنار، گلزار، گلرنگ، لعل، یاقوت، عقیق ارغوان، گل، لاله، سوری، شفق، آتش، رنگین، خون kelimeleriyle de sağlanmıştır. Aslında Hâfız'ın şiirlerinde kırmızı rengi kullanımında, onu diğerlerinden ayıran da bunlar olmuştur. Kırmızı ve kırmızı anlam ifade eden sözcükler bazen sevgilinin gül, erguvan, şarap ve nesrin rengindeki yüzünü, yanaklarını ve dudaklarını yani güzellik unsurlarını bazen de aşışın kırmızı, akik, gül renkli kanlı lal renkli gözyaşlarını, kana bulanmış, şafak rengine dönmüş gözbebeklerini, kırmızı güllerin ve lalelerin yeşerdiği mezarını yani âşışın keder, hüznü ve acılarını anlatmıştır. Kırmızı sevgili için müspet, âşık içinse menfi bir anlam taşımıştır. Lal renkli, erguvanî, gül renkli nitelermeleri yapılan kırmızı şarapla ilgili kullanımlar da yine kırmızı imajı oluşturmuştur. Bunların yanın da âşışın döktüğü kanlı gözyaşlarıyla değer kazandığını anlatmak için kırmızı yakut, şair tarafından şiirlerinin hoşluk ve güzelliğinin değerini ifade etmek için kırmızı altın, cesaret sembolü olarak kızıl aslan gibi kırmızıyla yapılan bazı tamlamalara yer verilmiş; ayrıca renk kelimesi de kırmızı renk anlamında kullanılmıştır. Aslında bunlar dışında hemen hemen tüm şiirlerde geçen gül, gülbun, gülzar, erguvan, şakayık, şarap ve kan gibi kelimelerle de kırmızı bir atmosfer oluşturmuştur; ancak bunların çokluğu göz önüne alındığında bu çalışmada sadece kırmızı gül, erguvan rengi gözyaşı gibi kırmızı ve kırmızı anlamı veren ifadelerle kurulu tamlama ve cümleler dikkate alınmış, yer yer bu imajı oluşturan kelimelere de yer verilmiştir. Aynı durum siyah kelimesi için de geçerlidir.

Gazelerde siyah olgusu سیاه/سیه (siyah) kelimesi yanında siyah, kara ve karanlık anlamı veren شب شب، ديجور، داخ، تاریکی، تاریک، بنفشه، سودا، سواد، تیره، سیاهی، تیره، سواد، سودا، بنفشه، تاریک، تاریکی، داخ، ديجور، شب شب، مشکین، ظلام، ظلمات، ظلمت، شام، رنگ kelimelerle de sağlanmaktadır. Siyah kelimesi sevgilinin saç, kaş, kirpik, ben gibi uzuvlarını anlatırken gerçek anlamda bir de amel defterinin siyah olması, kalbi kara olmak, kara düşünceli olmak, gönlün kararması gibi mecaz anlamda kullanılmıştır. Bazen kara (kara köle), karanlık (Karanlıklar diyarı, karanlık gece), kapkaranlık (kapkaranlık gece) gibi kelimeler ile yine siyah kelimesi kastedilmiştir. Ayrıca zaman dilimi olarak kullanılan gece, (işret gecesi, Kadir gecesi, kış gecesi, ayrılık gecesi, sohbet gecesi) gece yarısı, dün gece ve akşam ile de yine siyaha vurgu vardır.

²⁸ Yağmâyî, a.g.m., (Çevrimiçi) <http://www. Jongezaman.com>, 30 Haziran 2014.

Hafız'ın gazellerinde siyah ve kırmızı renkle ilgili kullanımlar şöyle gruplandırılabilir:

Siyahla ilgili kullanımlar:

1. Sevgiliyle alakalı olanlar (Ben, kâkül, zülûf, kirpik, göz gibi siyah olan uzuvları)
2. Siyah anlamı veren kelimelerle ilgili mecazî kullanımlar
3. Siyah çağrışımı yapan kullanımlar (Gece ile ilgili kullanımlar, akşam, kara, karanlık, karanlıklar ülkesi)
4. Siyah anlamı veren kelimelerle ilgili diğer kullanımlar

Kırmızı ile ilgili kullanımlar:

1. Sevgili ile ilgili olanlar (Sevgilinin yanağı gül, nesrin ve lale; yüzü, gül; dudağı lâl rengindedir.)
2. Âşıkla ilgili olanlar (Âşığın hırkası gül; gözyaşı kan, lal; gözleri şafak rengindedir; gönlü kan içinde kalmıştır)
3. Şarapla ilgili olanlar (Lâl renkli şarap, gül renkli şarap, erguvanî şarap vb.)
4. Kırmızı ile ilgili diğer kullanımlar

Siyahla ilgili kullanımlar:

1. Sevgiliyle alakalı olanlar

Sevgilinin Uzuvları:

Sevgilinin beni siyahtır: Sevgilinin beninin siyah oluşuna yaklaşık sekiz yerde *دهندو* *سیاه*, *سیه* ve *مشکین* kelimeleriyle işaret edilmektedir:

در خم زلف تو آن خال سیه دانی چیست؟   نقطه دوده که در خلقه جیم افتادهست

Zülfünün büklümündeki o kara ben nedir, bilir misin?

*Cim harfinin çanağına düşen mürekkep noktası!*²⁹

²⁹ Şiirlerin Türkçe çevirilerinde: Hafız-ı Şirâzî, **Hafız Dîvânı**, çev. Abdülbâki Gölpinarlı, İstanbul 2011; Hafız-ı Şirâzî, **Hafız Divanı I-II**, çev. Mehmet Kanar, İstanbul 2011; Hâfiz, **Hâfiz Divânı**, çev. Hicabi Kırilangıç, İstanbul 2012 adlı kitaplardan yararlanılmıştır. Şiirlerin Farsçalarında Muhammed Rızâ Berzger-i Halikî, **Şah-i Nebât-i Hâfiz**, Tahran 1382 hş. adlı kitap kullanılmış, beyitlerin yerleri parantez içinde Türkçe çevirilerinin yanına gazel ve beyit numarası şeklinde gösterilmiştir.

بر آتش رخ زیبایی او به جای سپند
به غیر خال سیاهش که دید به دانه

*Güzel yüzünün ateşine üzerlik yerine,
Kim bulur onun siyah beninden başka tane. (427/6)*

سواد لوح ببینش را عزیز از بهر آن دارم
که جان را نسخه‌ای باشد ز لوح خال هندویت

*Göz levhasındaki karayı şundan aziz bilirim:
Canım için odur senin siyah beninin örneği. (95/3)*

ای که در زنجیر زلفت جای چندین آشناست
خوش فتاد آن خال مشکین بر رخ رنگین غریب

*Ey zincire benzeyen saçları, bunca aşına âşîğın mekânı olan sevgili,
Kırmızı yanağına öyle misk gibi simsiyah ve eşsiz ben ne de güzel yaraşmış.
(38/4)*

Kâkülü (perçemi) siyahdır: Kâkülünün siyahlığına dört yerde هندو, شب رنگ, و سیاه kelimeleriyle değinilmektedir:

گفتم ای شام غریبان طره شب رنگ تو
در سحرگاهان حذر کن چون بنالد این غریب

*Sevgiliye dedim: Gece gibi siyah kâkülün gariplerin akşamıdır:
Aman, şu garip âşîğın inlemesinden sakın seher vakti!(14/7)*

من سرگشته هم از اهل سلامت بودم
دام را هم شکن طره هندوی تو بود

*Ben şaşkın da aslında selamet ehliydim,
Hindu renkli perçemin yoluma tuzak kurdu. (210/5)*

دی گله‌ای ز طره‌اش کردم و از سر فسوس
گفت که این سیاه کج گوش به من نمی‌کند

*Dün perçeminden yakındım, hayıflanarak
Dedi, bu eğri siyah zaten bana kulak asmaz. (192/2)*

Zülfü siyahdır: Zülfünün siyah oluşu yaklaşık on bir yerde هندو, شام سیاه, و سیاهی kelimeleriyle anlatılmaktadır. Birkaç örnek:

تا دم از شام سر زلف تو هر جا نزنند   با صبا گفت و شنیدم سحری نیست که نیست

*Her yerde zülfünün akşamından söz edilmesin diye
Seher yeliyle söyleşmediğim sabah yok. (73/5)*

بیاض روی تو روشن چو عارض رخ روز   سواد زلف سیاه تو هست ظلمت داج

*Senin yüzünün aklığı gündüz gibi aydınlık
Siyah zülfünün karası gecenin zifirisi. (97/3)*

بجز هندوی زلفش هیچ کس نیست   که برخوردار شد از روی فرخ

*Zülfünün karasından başka hiç kimse
Yüzünden nasibini almaz asla Ferruh'un. (99/2)*

سلطان من خدا را زلفت شکست مارا   تا کی کند سیاهی چندین دراز دستی

*Sultanım, Allah aşkına, zülfün yıktı bizi
Bu siyahî ne zamana dek zulüm edecek daha. (435/4)*

Kirpikleri siyahtır: Sevgilinin kirpiklerinin siyah oluşuna üç yerde سیاه ve سیاه کelimeleriyle değinilmektedir:

مژه سیاهت ار کرده به خون ما اشارت   ز فریب او بیندیش و غلط مکن نگارا

*Siyah kirpiklerin verdiyse ölüm fermanımızı,
Ey sevgili, düşün kirpiğın hilesini, yanılma. (6/3)*

شعر خونبار من ای باد بدان یار رسان   که ز مژگان سیاه بر رگ جان زد نیشم

*Siyah kirpiğiyle can damarımı iğneleyen yâre
Ulaştır ey rüzgâr kan yağdıran şiirimi benim. (341/6)*

Gözü siyahtır: Sevgilinin gözünün siyahlığına sekiz yerde سیاه ve سیاه کelimeleriyle işaret edilmektedir.³⁰ Birkaç örnek:

بر آن چشم سیاه صد آفرین باد   که در عاشق کشی سحر آفرین است

³⁰ Bahâuddîn-i Hurremşâhî, *Hâfıznâme*, Tahran 1366 hş., C. I, s. 300.

Yüzlerce aferin olsun o siyah gözlere doğrusu!

Âşık öldürmede ne sihirler yarattı! (55/4)

که من چو آهوی وحشی ز آدمی برمیدم
گناه چشم سیاه تو بود و گردن دلخواه

Siyah gözünle güzel boynunun suçuydu

Ben vahşi bir ceylan gibi insanlardan ürktüm. (322/7)

2. Siyah anlamı veren kelimelerle (سواد، تیره، سیه، سیاہی، سیاہ، سیاہ) ilgili mecazî kullanımlar:

a. **دل سیاه (دل سیه)**: Kötü niyetli, kara kalpli, acımasızdan kinayedir.³¹

چرا که شیوه آن ترک دل سیه دانست
دلمز نرگس سقی امن نخواست به جان

Gönlüm, sakinin gözünden canının bağışlanmasını dilemedi.

Neden mi diyeceksin? Çünkü o kara kalpli merhametsiz güzelin âdetini biliyor. (47/6)

جانب هیچ آشنا نگاه ندارد
دیدم و آن چشم دل سیه که تو داری

Gördüm, o senin kara kalpli gözün

Tanıdığına doğru hiç baktığı yok. (127/5)

نه آن گروه که ازرق لباس و دل سیهند
غلام همت دردی کشان یک رنگم

Mavi elbise giyen kara kalplilerin değil

Tortu içen tek renklilerin himmetine kul olurum. (201/7)

b. **سیاه نامه**: Amel defteri siyah olan kimse, günahkar³²

نامه سیاہی: Günahkar olmaktan kinayedir.³³

نامه سیاه: Yaklaşık sekiz yerde geçen bu tamlama asi, günahkar, fâsık ve zalim olmaktan kinayedir. Hafız bu terkibi dört farklı şekilde (**نامه سیاه**, **نامه سیاہ** ve **نامه سیاہ**) kullanmıştır.³⁴

³¹ Rahîm-i Affî, *Ferhengnâme-yi Şî'rî*, Tahran 1373 hş., C. II, s. 1019.

³² Hasan-i Enverî, *Ferheng-i Kinâyât-ı Sohen*, Tahran 1383 hş., II, 1575.

³³ Muhammed Rızâ Berzger-i Halkî, *Şah-i Nebât-i Hâfız*, Tahran 1382 hş., s. 218.

³⁴ Hurremşâhî, *a.g.e.*, C. II, s. 772.

سیاه نامه تر از خود کسی نمی بینم   چگونه چون قلم دود دل به سر نرود؟

Kendimden daha günahkâr, amel defteri benden daha siyah kimseyi göremiyorum. Bu hal ile nasıl olur da gönlümün dumanı, kalem gibi başımdan tütmez?
(224/9)

مکن به نامه سیاهی ملامت من مست   که آگه است که تقدیر بر سرش چه نوشت

*Ben sarhoşu günahkârlıkla kınama
Kaderin başına ne yazdığını kim bilir ki. (79/6)*

می ده که گر چه گشتم نامه سیاه عالم   نو مید کی توان بود از لطف لایزالی

*Şarap ver, âlemin günahkârı olup çıktıysam da
Ezeli lütuftan nasıl ümitsiz olunur ki. (462/3)*

c. **سیه روی شدن (گشتن):** Utangaç, yüzüz, rezil olmaktan kinayedir³⁵:

به صدق کوش که خورشید زاید از نفست   که از دروغ سیه روی گشت صبح نخست

*Doğruluk için çalış ki nefesinden güneş doğsun
Çünkü yalan yüzünden kara çıktı birinci sabahın yüzü. (28/6)*

خوش بود گر محک تجربه آید به میان   تا سیه روی شود هر که در او غش باشد

Bir tecrübe mihengi olsa da içi dışına uymayan mürailerin hep yüzleri kararsa...ne hoş olurdu! (159/3)

ç. **سیه چرده:** Buğday tenli, alımlı çehreli, güzel yüzlü sevgiliden kinayedir³⁶:

آن سیه چرده که شیرینی عالم با اوست   چشم می گون، لب خندان، دل خرم با اوست

*O esmer dilberde dünyanın şirinliği var.
Onun şarap rengi gözleri, gülen dudağı ve mesut gönlü var. (57/1)*

d. **سیه کاسه:** Cimri, eli sıkıdan kinayedir.³⁷

³⁵ Affî, a.g.e., C. II, s. 1522.

³⁶ Affî, a.g.e., C. II, s. 1521.

³⁷ Enverî, *Ferheng-i Kinâyât-ı Sohen*, C. II, s. 987, 979.

برو از خانه گردون به در و نان مطلب   کان سیاه کاسه در آخر بکشد مهمان را

Feleğin evinden çık dışarı ekmek dilenme

Çünkü o cimri sonunda öldürür misafirini. (9/7)

e. سیاه کار: Günahkâr, zalim, bozguncu, hilekardan kinayedir.³⁸

بیا به میکده و چهره ارغوانی کن   مره به صومعه کان جا سیاه کار اندند

Meyhaneye gel de erguvanileştir yüzünü

Tekkeye gitme, orada günahkârlar var. (195/8)

f. شعار سیاه: Siyah bayrak, kara elbise; gecenin siyahlığından kinayedir.³⁹

ز دوستان تو آموخت در طریقت مهر   سپیده دم که صبا چاک زد شعار سیاه

Sabah rüzgârı seher çağında aşka düşerek kara elbisesini yırtıp atmayı âşık-larından öğrendi. (416/5)

g. افعی سیاه: Siyah yılan; kırmızı aslan ve siyah yılan tek renklilikten ve şahsi-yetli olmaktan kinayedir.⁴⁰ Hâfiz, kırmızı aslan ve siyah yılan mazmunlarını Arap edebiyatından almıştır. Arap edebiyatında bu mazmunlar aslan ve yılanın en deh-şet ve korku verici türlerine işaret eder.⁴¹

Ayrıca kırmızı aslan cesaret sembolüdür. Yılan bütünüyle siyah ve aslan da bütünüyle kırmızıdır. Kaplan ve pars gibi vücutları başka renklerle kaplı de ğil-dir. Mecaz anlamda bunları; “biz aslan gibi sadece kırmızı ve yılan gibi sadece siyahız; alaca renkli de ğiliz” derken hilekâr ve yalancı olmadıklarına, kimsenin gözünü boyamadıklarına işaret etmek için kullanmıştır.⁴²

رنگ تزویر پیش ما نبود   شیر سرخیم و افعی سیهیم

Yalan dolan olmaz hiç bizde

Kırmızı aslanız, siyah yılanız (381/9)

³⁸ Affî, a.g.e., C. II, s. 1504.

³⁹ Huseyn Alfî-yi Herevî, *Şerh-i Gazelhâ-yi Hâfiz*, Tahran 1381, C. III, s. 1706.

⁴⁰ Rahîm-i Zünnûr, *Der Custicû-yi Hâfiz*, Tahran 1367 hş., C. II, s. 870.

⁴¹ Muhammed-i İsti'lâmî, *Ders-i Hâfiz*, Tahran 1382 hş., C. II, s. 980.

⁴² Herevî, a.g.e., C. III, s. 1579.

j. سیاهی (siyahî): Yaklaşık üç yerde kullanılan bu kelime bir yerde: Siyah köle, siyah saç ve ben⁴³; iki yerde ise siyah köle, siyah saç⁴⁴ anlamında tevriyeli kullanılmıştır.⁴⁵ Birkaç örnek:

خزیه دل حافظ به زلف و خال مده   که کارهای چنین حد هر سیاهی نیست

Hâfız'ın gönül hazinesini zülfe, bene verme

Böyle işler her siyah kölenin, her kadri bilmezsin harcı değil. (76/9)

سیاهی نیکبخت است آن که دایم   بود همراز و هم زانوی فرخ

O zülûf, ne talihli bir zenci kul ki, daima onunla yoldaş, daima onunla diz dize. (99/3)

سلطان من خدا را زلفت شکست ما را   تا کی کند سیاهی چندین درازدستی

Sultanım, Allah aşkına, zülfün yıktı bizi

Bu siyahî ne zamana dek zulüm edecek daha. (435/4)

k. **جامه کسی را سیاه کردن.** Başkasının elbisesini siyaha boyamak, karalamak, onu suçlamaktır.⁴⁶ Yani kendini iyi, başkalarını kötü saymaktır.⁴⁷

مانگویم بد و میل به ناحق نکنیم   جامه کس سیاه و دلخ خود ازرق نکنیم

Biz kötü konuşmayız, meyletmeyiz haksızlığa

Herkesin elbisesine kara deyiş mavi demeyiş hırkamıza. (378/1)

l. **قلب تیره.** Şeklinde yaklaşık üç yerde kullanılan kalp kelimesi tevriyeli kullanılmıştır: 1. **پول ناسره** yani **سیاه پول**: sahte para, ayarı bozuk para, 2. **دل سیاه** ya da **دل سیاه**: pis kalpli, kirli gönüllü, günahkar.⁴⁸

جز قلب تیره هیچ نشد حاصل و، هنوز   باطل در این خیال که اکسیر می کنند

Elime geçe geçe kararmış bir kalpten başka şey geçmedi.

⁴³ Zünnûr, a.g.e., C. I, s. 174

⁴⁴ Zünnûr, a.g.e., C. I, s. 218;

⁴⁵ Hurremşâhî, a.g.e., C. II, s. 700.

⁴⁶ Enverî, *Ferheng-i Kinâyât-ı Sohen*, C. I, s. 338.

⁴⁷ İsti'lâmî, a.g.e., C. II, s. 971.

⁴⁸ Hurremşâhî, a.g.e., C. I, s. 413.

Hâlâ akılları sıra toprağı altına dönüştüreceklerini sanıyorlar. (200/3)

آن چه زر می شود از پرتو آن قلب سیاه   کیمیاییست که در صحبت درویشان است

Dervişlerin sohbetinde öyle bir iksir var ki

Onun ışığıyla kara kalp altın olur. (49/4)

نقد دلی که بود مرا صرف باده شد   قلب سیاه بود از آن در حرام رفت

Var olan gönül akçem harcanđı şaraba

Kara bir kalp idi bu yüzden harama gitti. (84/7)

m. درونها تیره شد: Gönüllerin kararması yani haset, hırs, gam, ümitsizlik ve benzeri şeylerden kinayedir.⁴⁹

درونها تیره شد، باشد که از غیب   چراغی بر کند خلوت نشینی

Gönüller karardı, belki halvette oturan birisi gayb âleminden bir çerağ uyarır. (483/7)

n. تیره رای: Kötü, batıl ve yanlış düşünce⁵⁰ رای شدن hem gönlün batıl hayal ve düşünceleriyle hem de sevgilinin siyah saçının rengiyle ilgilidir.⁵¹

دلا، همیشه مزن لاف زلف دلبندان   چو تیره رای شوی، کی گشایدت کاری؟

Gönül, daima güzellerin saçlarını düşünüp durma.

Kara düşüncelere, olmaz tedbirlere daldın mı nerde bir daha işin düzelecek? (443/5)

o. سواد لوح بینش: Göz levhasının karası; tamlamasında gözün karası ifadesi göz bebeğinden kinayedir.⁵²

سواد لوح بینش را عزیز از بهر آن دارم   که جان رانسخه ای بآندز لوح خل هندویت

Göz levhasındaki karayı şundan aziz bilirim:

Canım için odur senin siyah beninin örneği. (95/3)

⁴⁹ İsti'lâmî, a.g.e., C. II, s. 1217.

⁵⁰ Afîfî, a.g.e., C. I, s. 503.

⁵¹ İsti'lâmî, a.g.e., C. II, s. 1126.

⁵² Halıkî, a.g.e., s. 257.

3. Siyah çağrışımı yapan kullanımlar:

a. Gece: Bazen sevgilinin saçının ve kakülünün siyahlığını; bazen sevgilinin yokluğunda geçen ömrü kapkara geceye teşbih için bazen de zaman dilimi olarak kullanılmaktadır. Zaman dilimi olarak aşkın sevgilinin aşk acısıyla uykusuz kaldığı, bütün gece onu düşündüğü süreyi ve şarap içme zamanını anlatmaktadır **شب** (gece), **همه شب** (bütün gece), **شبها** (geceler), **شبهای بیداران** (uykusuzların geceleri) ve **شبی** (bir gece) kelimeleri kullanılmıştır. Birkaç örnek:

گفتم ای شام غریبان طره شب رنگ تو در سحرگاهان حذر کن چون بنالد این غریب

Sevgiliye dedim: gece gibi siyah kâkülün gariplerin akşamıdır.

Aman şu garip âşğın inlemesinden sakın seher vakti! (14/7)

چراغ دیده شب زنده دار من گردی انیس خاطر امیددار من باشی

Gece uyanık gözlerimin çırası olursun

Umutlu gönümün can dostu olursun. (457/2)

همجو حافظ همه شب ناله وزاری کردیم کای دریغا به وداعش نرسیدیم و برفت

Hafız gibi bütün gece inleyip feryat ettik

Yazık ki vedasına yetişemedik gitti. (85/6)

Gece ile ilgili olarak ayrılık gecesi, dört yerde **شب قدر** (kadir gecesi), üç yerde **شب هجر** ve **شب هجران**, **شب فرقت**, sekiz yerde **شب صحبت** (ayrılık gecesi), bir yerde **شب تنهایی** (Ramazan bayramı gecesi), bir yerde **شب عید رمضان** (yalnızlık gecesi), bir yerde **شب شراب** (şarap gecesi) gibi bazı kullanımlar bulunmaktadır. Birkaç örnek:

حکایت شب هجران، نه آن حکایت حالی است که شمه ای ز بیانش، به صد رساله بر آید

Ayrılık gecesinin hikâyesi, öyle hemencecik anlatılıverecek bir hikâye değil... Zerresinden yüzlerce risaleler meydana gelir. (234/3)

شب صحبت غنیمت دان، که بعد از روزگار ما بسی گردش کند گردون، بسی لیل و نهار آرد

Sohbet gecesini ganimet bil, bizim devrimiz geçtikten sonra,

Nice geceler gelir; gündüzler geçer; felek çok döner daha. (115/3)

خیالش لطف‌های بی‌کران کرد

شب تنهایی ام در قصد جان بود

Yalnızlık gecesi canıma kast etmişken

Sonsuz lütuflar etti sevgilinin hayali. (137/2)

Gece ile ilgili olarak yaklaşık sekiz yerde **شب** (gece yarısı), altı yerde **امشب** (bu gece), dört yerde **دیشب** (dün gece), altı yerde **دوش** (dün gece) ve bir yerde ise **دوشین** (dün gece) kelimeleri de geçmektedir.

b. Akşam: Üç yerde sevgilinin saçına teşbih, on beş yerde ise zaman anlamında toplam on sekiz yerde **شام** (akşam) kelimesi geçmektedir. Birkaç örnek:

شبنم به روی تو روشن چو روز می‌گردیدم

چو ماه روی تو در شام زلف می‌دیدم

Akşama benzeyen zülfünün çevresinde ay yüzünü görünce gecem aydınlandı, gündüze döndü. (238/7)

هر شام برق لامع و هر بامداد باد

کارم بدان رسید که همراز خود کنم

Öyle bir hale geldim ki kendime sırdaş ederim

Parlayan şimşeği her akşam, rüzgârı her sabah. (102/2)

c. Karanlık: Karanlığı anlatan yaklaşık olarak iki yerde **ظلمت**, iki yerde **ظلمات** (karanlık), bir yerde **ظلام** (karanlıklar), iki yerde **تاریک/ تاریکی** (karanlık), şeklinde kullanımlar bulunmaktadır. Birkaç örnek:

در هجر وصل باشد و در **ظلمت** است نور

خافظ شکایت از غم هجران چه می‌کنی

Hâfız, hicran derdinden ne şikâyet edersin

Vuslat hicrandadır, ışıksa karanlıkta. (254/7)

دل چون آینه در زنگ **ظلام** اندازد

روز در کسب هنر کوش که می‌خوردن روز

Gündüzün hüner kazanmaya çalış... Gündüz şarap içmek, ayna gibi olan gönle karanlık pası verir. (150/5)

رخت می‌دیدم و جامی هلالی باز می‌خوردم

شب‌ی دل را به **تاریکی** زلفت باز می‌جستم

Bir gece karanlıkta kalbimi saçlarında arıyordum

Yüzünü görüyordum, hilalimsi kadehten içiyordum sanki. (318/6)

Karanlıkla ilgili bir yerde **داج** (çok karanlık gece), iki yerde **شب رنگ** (gece rengi), ve karanlık gece anlamına gelen tamlamalar da bir yerde **دیجور شب**, yaklaşık dört yerde **شب تیره** (karanlık gece), dört yerde **شب تار**, bir yerde **شب ظلمت**, bir yerde **شب سیاه**, bir yerde **شب تاریک**, bir yerde **شب لیل مظل** kullanılmaktadır. Birkaç örnek:

بی مهر رخت روز مرا نور نمانده است   وز عمر مرا جز شب دیجور نمانده است

Yüzünün güneşi olmayınca ışığım kalmadı

Ömrümden geriye karanlık geceden başkası kalmadı. (38/1)

به جلوه گل سوری نگاه می‌کردم   که بود در شب تیره به روشنی چو چراغ

Kırmızı gülün cilvesine baktım. Adeta karanlık gecede apaydın bir lambaya benliyordu. (295/2)

صبح امید که بد معتکف پرده غیب   گو برون آی که کار شب تار آخر شد

Gayb perdesinde itikâfta olan ümit sabahı

Artık dışarı çıksın, karanlık gecenin işi bitti. (166/4)

Ayrıca iki yerde geçen **تیره** kelimesi (karanlık) (**باد تیره**) anlamında⁵³; **تیره** ibaresi de kararmak yani bulanık olmak⁵⁴ anlamı vermektedir:

خیره آن دیده که آیش نبرد گریه عشق   تیره آن دل که در او شمع محبت نبود

Kör olsun o göz ki aşka düşmemiştir, ağlamaktan suyu bilmemektedir. Kararsın o gönül ki sevgi çerağından mahrumdur. (208/3)

آب حیوان تیره گون شد خضر فرخ پی کجاست   خون چکید از شاخ گل باد بهاران را چه شد

Abıhayat bulandı, ayağı uğurlu Hızır nerede?

Gül dalından kan damladı, bahar yeline ne oldu? (169/2)

Bir yerde **سیاه باد** ifadesi de kararsın anlamında kullanılmaktadır:

اگر به دست من افتد فراق را بکشم   که روز هجر سیاه باد و خان و مان فراق

Elime geçse öldürürüm ayrılığı

Kararsın ayrılık günü, dağılsın ocağı. (297/7)

⁵³ Bosnavî, a.g.e., C. II, s. 1212.

⁵⁴ Herevî, a.g.e., C. II, s. 710.

d. Karanlık ülkesi: Yaklaşık olarak iki yerde **ظلمت** (karanlık), üç yerde geçen **ظلمات** (karanlıklar) kelimesiyle İskender ve Hızır'ın ölümsüzlük çeşmesi olan âb-ı hayatı bulmak için gittikleri karanlıklar diyarına⁵⁵ telmihte bulunulmuştur.⁵⁶

حجاب ظلمت از آن بست آب خضر که گشت   ز شعر حافظو آن طبع همچو آب خجل

Hızır'ın içtiği abıhayat, Hâfız'ın şiirinden, su gibi akıcı ve temiz tabiatından utandı da onun için karanlıklar diyarına girdi. (305/7)

گذار بر ظلمات است، خضر راهی کو؟   مباد کاتش محرومی آب ما ببرد

Güzergâhımız karanlıklar ülkesine doğru; yol gösterecek Hızır nerede?

Bu durumda mahrumluk ateşi suyumuzu alıp götürmesin sakın! (129/4)

4. Siyah anlamı veren kelimelerin (سواد، هندو، سیاه، سیاهی، سیاه) kullanıldığı diğer yerler ise şöyledir:

مشک سیاه (Siyah misk): Bir çeşit siyah ve kuru misktir.⁵⁷ Hâfız, sevgilinin siyah benini ve miski, siyah renkli ve güzel kokulu oluşu sebebiyle mukayese etmekte ve sevgilinin siyah beninin siyah miskten siyahlık ve güzel koku bakımından daha üstün olduğuna vurgu yapmaktadır.⁵⁸

ای آفتاب آینه دار جمال تو   مشک سیاه مجمره گردان خال تو

Ey güneş yüzüne bir ayna olan sevgili;

Siyah misk senin benine buhurdan tutmakta! (408/1)

قطره سیاهی (Siyah damla): İki yerde geçen bu tamlamadaki **سیاهی** kelimesinden kasıt siyah mürekkeptir.⁵⁹

کلک تو بارک الله بر ملک و دین گشاده   صد چشمه آب حیوان از قطره سیاهی

Kalemin maşallah akıtır dine, devlete

Siyah damladan yüz abıhayat çeşmesi. (489/2)

⁵⁵ Yâhakkî, a.g.e., s. 10-11.

⁵⁶ Sîrûs-i Şemîsâ, **Ferheng-i Telmîhât**, Tahran 1385 hş., s. 443-444.

⁵⁷ Zünnûr, a.g.e., C. II, s. 929.

⁵⁸ Herevî, a.g.e., C. III, s. 1665.

⁵⁹ Herevî, a.g.e., C. III, s. 1998.

سنگ سیاه: Siyah, kara taş; eskiler güneşin sıcaklığının etkisiyle taşın yakuta ve inciye dönüştüğüne inanmışlardır. Ancak kara taş lal yani yakut olmak için ne kadar çabalasa da yine olamaz; çünkü onun özü ve cevheri siyah ve kirlidir. Yani her bir taş cevhere dönüşme yeteneğine sahip değildir ve kemale ermek için kabiliyet gereklidir.⁶⁰ Örnekler:

گر جان بدهد سنگ سیاه لعل نگرودد   با طینت اصلی چه کند بدگهر افتاد

Kara taş can verse bile, yine lal olamaz. Ne yapsın? Yaradılışı kötü bir kere.
(110/7)

سیاه کردن: Siyah yapmak, boyamak.⁶¹

چه فتنه بود که مشاطه قضا انگیخت   که کرد نرگس مستش سیاه به سر مه ناز

*Onun sarhoş nergisini naz sürmesiyle boyayan
Kader süsleyicisi nasıl bir fitne çıkardı böyle.* (258/6)

اسب سیاه: Siyah at; siyah renkli, nadir ve değerli bir attır.⁶² Tarihte Sasani hükümdarı ikinci Hüsrev'in atı siyah renkliydi ve onun adı Şebdîz (gece rengi) idi. Üzerinde de gümüş işlemeli eyeri vardı. Hâfız, bunu salıkların yaya olarak Hak yolunu tuttuklarını ve onların yanında böylesine değerli ve eşsiz bir atın hiçbir öneminin olmadığına vurgu yapmak için kullanmıştır.

خوش برانیم جهان در نظر راهروان   فکر اسب سیاه و زین مغرق نکنیم

*Yoldaşların önünde süreriz atı sıçratarak hoşça
Siyah atı, simli eyeri düşünmeyiz.* (378/5)

h. سیاه کج: Siyah eğri; siyah köle, siyah saç anlamında tevriyeli kullanılmıştır.⁶³

دی گله ای ز طره اش کردم و از سر فسوس   گفت که این سیاه کج گوش به من نمی کند

*Dün perçeminden yakındım, hayıflanarak
Dedi, bu eğri siyah zaten bana kulak asmaz.* (192/2)

⁶⁰ İsti'lâmî, a.g.e., C. II, s. 972.

⁶¹ Hasan-i Enverî, **Ferheng-i Rûz-i Sohen**, Tahran 1383 hş., s. 722.

⁶² Zünnûr, a.g.e., C. II, s. 862.

⁶³ Hurremşâhî, a.g.e., C. II, s. 700.

آن سیاه (o siyah): Sevgilinin siyah saçı kastedilmiştir.⁶⁴

نی من تنها کشم تطاول زلفت   کیست که او داغ آن سیاه ندارد

Zülfünün zorbalığını çeken bir ben değilim

Kimin o siyahîden kalma yarası yok.

سواد دیده: Gözün karası tamlamasıyla aşğın siyah göz bebeğine⁶⁵ işaret edilmiştir.

سواد دیده غمدیده ام به اشک مشوی   که نقش خال تو ام هرگز از نظر نرود

Hüzünlü gözümün karasını gözyaşıyla yıkama,

Beninin izi gözümünden asla gitmez. (224/3)

این نقطه سیاه (siyah nokta): Tamlaması yine âşğın siyah göz bebeğinden isriaredir.⁶⁶

این نقطه سیاه که آمد مدار نور   عکسی است در حدیقه بینش ز خال تو

Nurun merkezi olan bu siyah nokta

Beninden bir yansımadır görüş bahçesinde. (408/9)

زلف سواد (zülfün karası): Yaklaşık olarak iki yerde bu kelimelerle sevgilinin saçının siyahlığına değinilmiştir:

بجز هندوی زلفش هیچ کس نیست   که برخوردار شد از روی فرخ

Zülfünün karasından başka hiç kimse

Yüzünden nasibini almaz asla Ferruh'un. (99/2)

بیاض روی تو روشن چو عارض رخ روز   سواد زلف سیاه تو هست ظلمت داج

Senin yüzünün aklığı gündüz gibi aydınlık

Siyah zülfünün karası gecenin zifirisi. (97/3)

⁶⁴ Bosnavî, a.g.e., C. II, s. 791.

⁶⁵ Muhammed Südfî-yi Bosnavî, Şerh-i Südfî Ber Hâfız, trc. İsmet-i Settârzâde, Tahran 1366, C. II, s. 1282.

⁶⁶ İsti'lâmî, a.g.e., C. II, s. 1042

سنبل هندو (Hint sümbülü): Hoş kokulu bahar mevsiminin başlarında açan ve çabuk solan; birkaç farklı türü bulunan bir çiçektir. Çiçekleri salkım şeklinde kırmızı, mavi, mor, beyaz ve sarı renkleri mevcuttur. Yaprakları uzun ve ucu sivridir.⁶⁷ Sümbül, sümbül-i Hindî, sümbül-i Rûmî ve sümbülü cebeli olmak üzere üç kısımdır.⁶⁸ Sümbülün türlerinden olan siyah Hint sümbülü, Fars şiirinde sevgilinin saçından ve zülfünden kinayedir; sümbül-i ter ise güzellerin ayva tüyü, beni, saç ve zülfünden kinayedir.⁶⁹ Yaklaşık olarak on dört yerde sevgilinin saç siyahlık ve koku bakımından sümbüle teşbih edilmiştir. Ancak bunlardan sadece birinde Hint sümbülü şeklinde kullanılmıştır. **دو سنبل هندو** (iki Hint sümbülü) tamlaması sevgilinin iki siyah saçından istiareddir.⁷⁰ Sevgilinin saç siyahlık bakımından sümbüle benzetilmiştir.⁷¹

هم دل بدان دو سنبل هندو نهاده‌ایم

هم جان بدان دو نرگس جادو سپرده‌ایم

Hem canı o sihirli nergise teslim ettik

Hem gönlü o iki siyah Hint sümbülüne bıraktık. (365/3)

Kırmızı ile ilgili kullanımlar:

1. Sevgili ile ilgili olanlar (Sevgilinin yanağı gül, nesrin ve lale; yüzü, gül; dudağı lâl rengindedir.)

2. Âşıkla ilgili olanlar (Âşığın hırkası gül; gözyaşı kan, lal; gözleri şafak rengindedir; gönlü kan içinde kalmıştır)

3. Şarapla ilgili olanlar (Lal renkli şarap, gül renkli şarap, erguvanî şarap vb.)

4. Kırmızı ile ilgili diğer kullanımlar

1. Sevgili ile ilgili olanlar: Sevgilinin yüzü, yanağı, dudağı gibi güzellik unsurları gül, nesrin, lale, erguvan, lal, akik, yakut ve ateş gibi çiçeklere, değerli taşlara ve objelere benzetilmiştir. Özellikle gül kelimesi ile ilgili oldukça fazla kullanım vardır. Ancak sadece mâşuk ve âşıkla alakalı olanlar göz önünde bulundurulmuştur. Aynı durum lale, şakayık ve diğer çiçekler için de geçerlidir.

⁶⁷ Halıkî, **a.g.e.**, s. 223.

⁶⁸ Hurremşâhî, **a.g.e.**, C. I, s. 399.

⁶⁹ Pûr, **a.g.m.**, C. II, s.1195.

⁷⁰ Zünnûr, **a.g.e.**, C. II, s. 829.

⁷¹ İsti'âmî, **a.g.e.**, C. II, s. 939.

Sevgilinin yüzü gül ve nesrin rengindedir: Hafız birçok kez **گل و نسرين** (gül ve nesrin) ibaresini kullanmıştır.⁷² Yaklaşık olarak altı yerde geçen bu ibarenin ikisinde **گل و نسرين** (gül ve nesrin) ifadesi kırmızı gül anlamında kullanılmıştır.⁷³ Örnek:

آن که رخسار تو را رنگ گل و نسرين داد   صبر و آرام تواند به من مسکین داد

Gül ve nesrin rengi veren senin yüzüne

Sabırla sükûn verebilir ben miskine. (112/1)

Yüzü gül rengindedir: Yaklaşık olarak iki yerde geçen **گل روی** (gül gibi yüz) tamlamasıyla sevgilinin yüzü kırmızı güle teşbih edilmiş⁷⁴ yani yüzünün kırmızı oluşuna dikkat çekilmiştir.⁷⁵ Ayrıca bir yerde **گل رخسار** (gül yüz) ve dört yerde geçen **گل رخ** (gül gibi yüz) tamlamalarıyla da sevgilinin yüzü kırmızı güle benzetilmiştir. Örnek:

ای خرم از فروغ رخت لاله زار عمر   بازا که ریخت بی گل رویت بهار عمر

Yüzünün parlaklığından ne hoştur ömür lalezarı!

Dön gel, gül yüzün olmadan soldu ömür baharı. (253/1)

Yüzü ateşe benzer: Sevgilinin gönül çalan kırmızı yüzü ateşe teşbih edilmiştir. Sevgilinin yüzünün ateşe beninin ise üzerliğe benzetilmesi Fars şiirinde çok eski bir gelenektir. Bunun ilk örneğine Hanzala-i Bâdgîsî'de rastlanmaktadır. Hafız da bu eski mazmunu kullanmış ve sevgilinin kırmızı yüzünün ateşten daha parlak olduğuna dikkat çekmiştir.⁷⁶

بر آتش رخ زیبایی او به جای سپند   به غیر خال سیاهش که دید به دانه

Ateşe benzeyen yüzünde, o güzele nazar değmesin diye üzerlik yerine siyah beninden başka daha iyi bir şey yakıldığını kim gördü ki? (427/6)

Yanağı lale rengindedir: Lale kırmızı renkli, ortası siyah renkli bir çiçektir. Yaklaşık olarak elli türü bulunmaktadır. Otuz beş yerde geçen Lale, Hafız'ın şiirlerinde bir kaç şekilde kullanılmıştır: Şahadet mazharı, ezeli aşkın dağlanmış,

⁷² Hurremşâhî, a.g.e., C. I, s. 305.

⁷³ Pûr, a.g.m., C. II, s.1199.

⁷⁴ Halıkî, a.g.e., s. 611.

⁷⁵ Pûr, a.g.m., C. II, s. 1199.

⁷⁶ İsti'lâmî, a.g.e., C. II, s. 1086.

kadeh, şarap ve sevgilinin yüzünün kırmızılığı vb.⁷⁷ Lale kırmızılık ve letafet bakımından sevgilinin yanağına benzetilir ve iki yerde geçen **لاله عذار** (lale yanaklı) tamlamasıyla sevgilinin yanağının lale renginde oluşuna yani kırmızılığına değinilir.⁷⁸ Örnek:

بی لاله عذار، خوش نباشد

طرف چمن و طواف بستان

Çayır çimen, bahçelerde dolaşma,

Lale yanaklı sevgili olmayınca hoş olmaz. (163/2)

Yanağı gül renklidir: Yaklaşık olarak dört yerde geçen **گل‌عذار** (gül yanaklı) ifadesiyle sevgilinin yanağı güle benzetilmiştir.⁷⁹ Sevgilinin yanağının kırmızı güle benzetilmesi yüzünün kırmızılığını ifade etmek için kullanılmaktadır.⁸⁰ Örnek:

زین چمن سایه آن سرو روان ما را بس

گل‌عذاری ز گلستان جهان ما را بس

Bize cihan gülistanında bir gül yanaklı dilber yeter. Bu çayırılıkta, bu çimenlikte o salına salına yürüyen selvi boylunun gölgesi kâfi. (268/1)

Yanağı erguvan rengindedir: Yaklaşık üç yerde sevgilinin yanağı/yüzü erguvan çiçeğine benzetilmiştir. Erguvan ince dallı kırmızı renkli çiçekleri olan bir ağaçtır. Bu ağacın çiçeklerine de erguvan adı verilmektedir. Erguvan çiçeği Fars edebiyatında sevgilinin yanağına benzetilmektedir.⁸¹ Sevgilinin yanağının erguvan gibi kırmızı oluşuna dikkat çekilmektedir.⁸²

سوادى از خط مشکين بر ارغوان دارى

بياض روى تورانيست نقش درخور از آنک

Yüzüne nakış layık değil... Çünkü erguvan gibi yanağında misklere benzer siyah hattın bir kudret nakışı! (445/4)

Sevgilinin dudağı laldir: Sevgilinin dudağı kırmızı oluşu sebebiyle birçok yerde kırmızı kıymetli bir taş olan lal taşına benzetilmiştir.⁸³ Yaklaşık olarak 50

⁷⁷ Hurremşâhî, a.g.e., C. I, s. 333-334.

⁷⁸ Şemîsâ, a.g.e., C. II, s. 1059.

⁷⁹ Halıkî, a.g.e., s. 676.

⁸⁰ Pûr, a.g.m., C. II, s. 1199.

⁸¹ Pûr, a.g.m., C. II, s. 1188.

⁸² Herevî, a.g.e., C. III, s. 1803.

⁸³ Hurremşâhî, a.g.e., C. I, s. 288.

yerde sevgilinin dudağının **لعل** (lal) yani kırmızı oluşuna sadece **لعل** (lal) ve **لعل لب** (lal dudak), **لعل سیراب** (parlak lal), **لعل شکرین** (şeker gibi lal), **لعل شکر افشان** (şeker saçan lal), **لعل خاتم لعل** (lal yüzüğü), **لعل بادیه فروش** (şarap satan lal), **لعل دلکش** (alımlı, çekici lal), **لعل یمانی** (Yemen lali), **لعل روح فزایش** (cana can katan lal), **لعل روان بخش** (ruh bağışlayan lal), **لعل می پرست** (şarap düşkünü dudak), **لعل نوشین** (baldudak), **لعل نوش لعل** (baldudak), **لعل نگار** (sevgilinin lali), **لعل یار** (yârin lali), **لعل بتان** (güzellerin lali), **لعل تو** (senin lalin) tamlamaları kullanılarak değinilmiştir. Birkaç örnek:

شربتتی از لب **لعلش** نچشیدیم و برفت
روی مه پیکر او سیر ندیدیم و برفت

Lal dudağından bir şerbet içirmedin gitti. Ay gibi yüzünü doya doya seyredemedik vesselam. (85/1)

لعل سیراب به خون تشنه، لب یار من است
وز پی دیدن او، دادن جان کار من است

*Yârimin dudağıdır kana susamış parlak lal taşı,
Onu görmeye can atmaktır bendenizin işi.* (51/1)

به شوق چشمه نوشت چه قطره‌ها که فشاندیم
ز **لعل بادیه فروش**ت چه عشو‌ها که خریدیم

*Senin bal pınarına iştiyakla ne gözyaşları saçtım
Bâde satan lalinden ne işveler satın aldım.* (322/4)

Dudağı lal kadehidir: Sevgilinin kırmızı lal dudağı bir yerde kadehe teşbih edilmiştir. **لعل جام** (lal kadeh) sevgilinin kırmızı dudağından istiaredir.⁸⁴

بر نیامد از تمنای لب‌ت کامم هنوز
بر امید **لعلت جام** دردی آشامم هنوز

*Dudaklarından hâlâ ermedim arzuma
Lâl kadehini umarak tortu içerim hâlâ.* (265/1)

Sevgilinin dudağı lal renkli şaraptır: Yaklaşık olarak iki yerde geçen **لعل بادیه** (dudağın lal şarabı) ifadesiyle lal rengini alan sevgilinin dudağı şaraba benzetilerek kırmızılığına vurgu yapılmıştır.⁸⁵

لعل لبش کز لب من دور مباد
راح روح که و پیمان ده پیمانۀ کیست؟

⁸⁴ Zünnûr, a.g.e., C. I, s. 594.

⁸⁵ Halıkî, a.g.e., s. 187.

Dudaklarının lal badesi uzak kalmasın dudağımdan.

Kimin canına can katar? Kimle kadeh kaldırır? (67/3)

Dudağı akiktir: Akik kırmızı renkli kıymetli bir taştır. Yaklaşık olarak beş yer de kullanılan akik taşı, sevgilinin dudağıyla ilgili olarak üç yerde geçmektedir.

Sevgilinin dudağı kırmızılık yönünden⁸⁶ üç yerde geçen *درج عقیق، آن عقیق*، *درج عقیق همچو* kullanımlarıyla akik taşına benzetilmiştir.⁸⁷ *درج عقیق* (akik kutusu) sevgilinin inci gibi dişlerinin içinde yer aldığı kırmızı renkli dudağımdan ve ağızından kinayedir.⁸⁸ *آن عقیق* (o akik) sevgilinin kırmızı dudağı ve ağızından istiareddir.⁸⁹ *همچو عقیق* (akik gibi) ifadesiyle de sevgilinin dudağı akik taşına benzetilmiştir.⁹⁰ Birkaç örnek:

که به افسوس و جفا مهر وفا نشکستم

بوسه بر درج عقیق تو حلال است مرا

Senin akik kutuna öpücük kondurmak helaldir bana

Çünkü sitem ve cefayla vefa mührünü kırmadım. (314/7)

اگر کنم گلهای غمگسار من باشی

از آن عقیق که خونین دلم ز عشوه او

İşvesinden gönlümün kan kesildiği o akik dudaklardan şikâyet edersem, sırdaşım olasin! (457/4)

Dudağı yakuttur: Yakut taşı yaklaşık on yerde kullanılmakta; ancak sevgilinin dudağı ile ilgili olarak iki yerde geçmektedir. İki yerde geçen *یاقوت جان فزا* (can bahşeden yakut) sevgilinin dudağından istiareddir.⁹¹ *یاقوت جان فزا* ifadesinde sevgilinin dudağı kırmızılık ve can bahşetmesi sebebiyle yakuta teşbih edilmiştir.⁹² *یاقوت مفرح* (ferahlatıcı yakut) içine daha çok mutluluk versin diye az miktarda yakut, firuze ve akik gibi kıymetli taşların tozunu döktükleri bir çeşit şaraptır. Ve bu ifade de sevgilinin kırmızı dudağından istiareddir.⁹³

⁸⁶ İsti'lâmî, a.g.e., C. II, s. 810.

⁸⁷ Hurremşâhî, a.g.e., C. II, s. 1197.

⁸⁸ Herevî, a.g.e., C. II, s. 1304.

⁸⁹ Zünnûr, a.g.e., C. II, s. 1046.

⁹⁰ Hurremşâhî, a.g.e., C. II, s. 1198.

⁹¹ Hurremşâhî, a.g.e., C. II, s. 745.

⁹² Herevî, a.g.e., C. III, s. 1۷۳۴.

⁹³ Zünnûr, a.g.e., C. I, s. 86.

شمشاد خوش خرامش در ناز پروریده

یاقوت جان فزایش از آب لطف زاده

Yakut gibi cana can katan dudakları, letafet suyundan doğmuş; güzel ve salına salına yürüyen şimşir boyu, naz ve nimetle beslenip yetişmiş! (425/4)

Sevgilinin lâl dudağının rengi, âşığın kalbinin kanındandır: Sevgilinin لعل (lâl) yani kırmızı dudağının renginin, âşığın kalbinin kanından kaynaklandığı söylenerek eski bir inanışa işaret edilmektedir. Eskiler lâlin madenden çıkarıldığına renksiz olmasına karşın; onun yeni ölmüş hayvanın yürek kanında ya da ciğerinde bekletildiğinde kırmızı renkli hale geldiğine inanmışlardır. Sevgilinin de kendi lâl dudağını daha kırmızı ve şeffaf yapmak için onu, âşığın yürek kanına bulduğuna dikkat çekilmektedir.⁹⁴

همچنان در لب لعل تو عیان است که بود

رنگ خون دل ما را که نهان می‌داری

Gizlemeye çalıştığın kalbimizin kan rengi

Senin lal dudağında hâlâ eskisi gibi belirgin. (213/6)

2- Âşıkla ilgili olanlar: Âşığın yüzü, gözyaşları, gönlü, ciğeri kırmızıya, kana, lâle ve akik taşına, narçiçeğine, güle, şaraba, şafağa benzetilmiş; sevgilinin hasretiyle ölen âşığın mezarından gül ve lalelerin yeşerdiğine dikkat çekilmiştir. Kan kelimesi aslında tek başına kırmızı imajı vermektedir; ancak çalışmada sadece âşığın döktüğü kanla karışık gözyaşlarına dikkat çekilmiştir.

Âşığın yüzü kırmızıdır: سرخی روی (yüz kırmızılığı) ifadesiyle âşığın yüzünün kırmızı oluşuna dikkat çekilmiştir. Âşığın yüzü kırmızıdır; ancak bu mutluluktan değil; gönül kanının yüzüne yansımastandır.⁹⁵

خون دل عکس برون می‌دهد از رخسارم

به طرب حمل مکن سرخی رویم که چو جام

Yüzümün kırmızılığını neşeden sanma. Şarap kadehi gibi gönlümün kanı yanağıma aksetmiş! (324/2)

Âşık ciğer kanını döker: خون جگر (ciğer kanı) ibaresi kanlı gözyaşına işaret etmektedir.⁹⁶ Yaklaşık iki yerde geçen خون جگر (ciğer kanı) tamlamasıyla âşığın aşk derdiyle döktüğü kanlı gözyaşına dikkat çekilmektedir. Örnek:

⁹⁴ Herevî, a.g.e., C. II, s. 897.

⁹⁵ İsti'lâmî, a.g.e., C. II, s. 834.

⁹⁶ Enverî, Ferheng-i Kinâyât-ı Sohen, C. I, s. 535.

سحر سرشک روانم سر خرابی داشت   گرم نه خون جگر می‌گرفت دامن چشم

Seherde akan gözyaşım yıkım niyetindeydi

Ciğer kanım sarılmasaydı gözümün eteğine. (339/4)

Gözü kan ağlar: خونبار شدن (kan damlamak, kan ağlamak) ifadesi kanlı gözyaşı dökmek anlamına gelmektedir.⁹⁷ Âşığın çokça ağlamaktan kanla karışık gözyaşı döktüğüne işaret edilmektedir.⁹⁸

گردی از رهگذر دوست به کوری رقیب   بهر آسایش این دیده خونبار بیار

Gözcüsünün inadına, sevgilinin geçtiği yerden

Kan ağlayan bu gözüme şifa için bir toz getir. (249/5)

Gözü kan saçar: خون افشان (kan saçan) ifadesi kanlı gözyaşı dökmek anlamına gelmektedir.⁹⁹ Âşığın, keman kaşlı sevgiliden dolayı kanlı gözyaşı döktüğüne dikkat çekilmektedir.¹⁰⁰

مراچشمی است خون افشان ز دست آن کمان ابرو   جهان بس فتنه خواهد دید از آن چشم و از آن ابرو

Kan saçan bir gözüm var o keman kaş elinden

O gözlerden, o kaşlardan dünya çok fitne görecek. (412/1)

Gözbebeği kana bulanır: به خون آغشته شد (kana bulanmak) ibaresiyle çok ağlamaktan âşığın gözbebeğinden kan aktığına¹⁰¹; kanlı gözyaşı döktüğüne işaret edilmektedir.¹⁰² Örnek:

مردم چشمم به خون آغشته شد   در کجا این ظلم بر انسان کنند؟

Gözbebeğim kana bulandı

İnsana bu zulmü nerede yaparlar. 197/7))

⁹⁷ Enverî, *Ferheng-i Kinâyât-ı Sohen*, C. I, s. 539.

⁹⁸ Halıkî, *a.g.e.*, s. 604.

⁹⁹ Zünnûr, *a.g.e.*, C. II, s. 937.

¹⁰⁰ Herevî, *a.g.e.*, C. III, s. 1683.

¹⁰¹ Bosnavî, *a.g.e.*, C. II, s. 1148.

¹⁰² Herevî, *a.g.e.*, C. II, s. 832.

Gönül kanı gözlerinden akar: خون دل (gönül kanı) kanlı gözyaşından istia-
redir.¹⁰³ Yaklaşık olarak yirmi yerde geçen bu ibareyle âşğın gözlerinden kanla
karışık gözyaşının yani gönül kanının akmasına değinilmektedir.¹⁰⁴

از دیده خون دل، همه بر روی ما رود
بر روی ما ز دیده چه گویم چه ها رود

Gönül kanımız gözlerimizden yüzümüze akar durur.

Daha ne diyeyim, gözlerimizden yüzümüze neler gider durur! (220/1)

Kanlı gözyaşı döker: اشک خونین (kanlı gözyaşı) kırmızı gözyaşı, yanma ve
erimeden kaynaklanan bir gözyaşıdır.¹⁰⁵ Yaklaşık iki yerde اشک خونین tamlama-
sıyla âşğın aşk derdinden kanla karışık gözyaşı döktüğüne dikkat çekilmektedir.¹⁰⁶
Ayrıca üç yerde geçen خونابه (kanlı gözyaşı)¹⁰⁷ ibaresiyle de âşğın kanlı gözyaşı-
na işaret edilmektedir. Birkaç örnek:

اشک خونین بنمودم به طیبیان گفتند
درد عشق است و جگر سوز دواایی دارد

Hekimlere kanlı gözyaşımlı gösterdiğimde,

Dediler: Aşk derdidir bu; vardır ciğer yakan ilacı. (123/6)

گر چنین چهره گشاید خط زنگاری دوست
من رخ زرد به خونابه منقش دارم

Sevgilinin ayva tüyleri böyle çıkarsa ortaya

Ben sarı benzimi kanlı yaşla nakışlarım. (326/4)

Gözyaşları kırmızı akar: Âşğın gözyaşlarının بر آمد (kırmızı akması) iba-
resiyle kanlı gözyaşı dökmesine yani üzüntüyle çok fazla ağlmasına işaret edil-
mektedir.¹⁰⁸

اشک غماز من ار سرخ بر آمد چه عجب
خجل از کرده خود پرده دری نیست که نیست

*Gammaz gözyaşım kırmızı akarsa, şaşılacak şey mi? Sırrını ifşa edenin utan-
maması, yaptığına pişman olmaması mümkün mü? (73/3)*

¹⁰³ Halıkî, a.g.e., s. 542.

¹⁰⁴ Bosnavî, a.g.e., C. II, s. 1263.

¹⁰⁵ Affî, a.g.e., C. I, s. 148-149.

¹⁰⁶ Halıkî, a.g.e., s. 319.

¹⁰⁷ Enverî, a.g.e., C. I, s. 539.

¹⁰⁸ Zünnûr, a.g.e., C. I, s. 170.

Lal gibi gözyaşı döker: Âşığın kanlı gözyaşı kırmızılık ve şekil bakımından لعل (lal) taşına teşbih edilmektedir. İki yerde sevgilinin yoluna لعل (lal) gibi gözyaşı yani kanla karışık kırmızı renkli gözyaşı döktüğüne dikkat çekilmekte¹⁰⁹; bir yerde de لعل رمانی (nar gibi lâl) ibaresiyle âşığın kırmızı akan gözyaşlarına değinilmektedir. لعل رمانی kırmızı nar taneleri şeklinde olan bir çeşit kırmızı yakuttur¹¹⁰ ve âşığın kanlı gözyaşlarından istiairedir.¹¹¹ Birkaç örnek:

ز چشم لعل رمانی چو می‌خندند می‌بارند
رویم راز پنهانی چو می‌بینند می‌خوانند

*Onlar gültünce gözümde nar gibi lal yaşlar yağar
Bakacak olurlarsa yüzümdeki gizli sırrı okurlar. (194/5)*

بی‌اکه لعل و گهر در نثار مقدم تو
ز گنج خاتمه دل می‌کشم به روزن چشم

*Gel de ayağına saçmak için gönül hazinemden
Lal ve inci çekeyim gözümün penceresine. (339/3)*

Narçiçeği rengi gözyaşı döker: Âşığın gözyaşları گلنار (narçiçeği) renginde yani kırmızıdır.¹¹² گلنار kelimesiyle âşığın kanlı gözyaşlarına işaret edilmektedir.¹¹³

باغبان همچو نسیم ز در خویش مران
کآب گلزار تو از اشک چو گلنار من است

*Bahçıvan, meltem gibi sürme beni kapından
Senin bahçenin suyu narçiçeği renkli gözyaşumdandır. (51/6)*

Gül renkli gözyaşı döker: گلگون Kelimesi tevriyeli kullanılmıştır: Gül renkli, kırmızı. Nizâmî'nin Husrev u Şirin manzumesinde Şirin'in kırmızı yelesi, siyah kuyruklu, siyahla kırmızı arası bir renkte olan atının ismidir.¹¹⁴ اشک گلگون (gül renkli gözyaşı) ifadesiyle âşığın gözyaşı kırmızı güle teşbih edilerek¹¹⁵ kanla karışık kırmızı renkli gözyaşı döktüğüne dikkat çekilmiştir.¹¹⁶

¹⁰⁹ Hurremşâhî, a.g.e., C. I, s. 288.

¹¹⁰ Zünnür, a.g.e., C. I, s. 440.

¹¹¹ Halıkî, a.g.e., s. 484.

¹¹² Zünnür, a.g.e., C. I, s. 124.

¹¹³ Halıkî, a.g.e., s. 145.

¹¹⁴ Zünnür, a.g.e., C. I, s. 663.

¹¹⁵ Herevî, a.g.e., C. II, s. 1221.

¹¹⁶ Halıkî, a.g.e., s. 687.

گر کمیت اشک گلگونم نبودى گرم رو
كى شدى روشن به گيتى راز پنهانم چو شمع

Gül renkli gözyaşı atım koşmasaydı can havliyle

Dünyada hiç faş olur muydu gizli sırrım mum gibi. (294/4)

Akik rengi gözyaşı döker: Akik kırmızı renktedir. Âşığın gözyaşları akiğe benzemektedir. Âşığın akik rengi yani kırmızı gözyaşı dökmesine değinilerek, sevgilinin ayrılığından kanlı gözyaşı dökmesine dikkat çekilmektedir.¹¹⁷

اگر به رنگ عقیقى شد اشک من چه عجب
که مهر خاتم لعل تو هست همچو عقیق

Gözyaşım akik rengi almışsa, boyansa, şaşılacak ne var?

Çünkü senin lal dudağının mührü akik gibi. (298/8)

Gözyaşları şaraba benzer: Âşığın gözyaşları sevgilinin hasretinden kırmızı renkli şarap gibi kanla karışık kırmızı renkte akar.¹¹⁸

بیا به شام غریبان و آب دیده من بین
به سان باده صافى در آبگینه شامى

Şam-ı garibana gel de gözyaşlarımı gör. Şam'da yapıлма sırça şişedeki saf şaraba benziyor. (469/3)

Cananın sevgisizliğinden âşığın gözleri şafak rengine döner: Âşığın gözyaşlarının sevgilinin ona meyletmemesinden **شفق رنگ** (şafak rengini) almasıyla, gözyaşlarının kırmızı renkli olmasına¹¹⁹ yani kan gibi kırmızı akmasına işaret edilmektedir.¹²⁰

اشک من رنگ شفق یافت ز بی مهرى یار
طالع بى شفقت بین که در این کار چه کرد

Yârin sevgisizliğinden kızıla boyandı gözyaşlarım şafak gibi,

Şu şefkatsiz talihe bak. Bu işte neler etti neler! (140/3)

Âşığın mezarından kırmızı gül biter: Kırmızı gül aşk nişanesi olarak âşığın mezarından yeşermektedir.¹²¹ Âşık sevgilinin kırmızı gül gibi olan yüzünün has-

¹¹⁷ İstî 'lâmî, a.g.e., C. II, s. 774.

¹¹⁸ Herevî, a.g.e., C. III, s. 1910.

¹¹⁹ Zünnûr, a.g.e., C. I, s. 304.

¹²⁰ Bosnavî, a.g.e., C. II, s. 856.

¹²¹ Pûr, a.g.m., C. II, s. 1199.

retiyile ölse de bu kırmızı gülün onun gönlünden silinmeyeceğine ve toprağından aşkının göstergesi olarak yeşereceğine vurgu yapılmaktadır.¹²²

به عشق روی تو روزی که از جهان بروم   ز تربتم بدمد سرخ گل به جای گیاه

Yüzünün aşkıyla bir gün âlemden gidersem, toprağımdan yeşil ot yerine kırmızı güller biter. (416/6)

Âşıkların mezarından lale biter: Hafız, gazellerinde laleyi aşk yolunda ölen âşıkların, şehadetin mazharı olarak yaklaşık dört yerde kullanmıştır. Lalenin şehide ya da şehidin laleye benzetilmesi eski bir gelenektir.¹²³ Şairane tabirlerde lale kandan biter yani laleler mezarlıklarda çokça biter ve bu yüzden renkleri kırmızıdır.¹²⁴

ز حال ما دلت آگه شود مگر وقتی   که لاله بردم از خاک کشتگان غمت

Derdinle ölenlerin toprağından lale biter de

O zaman gönlün haberdar olur halimizden belki. (93/6)

Âşığın kanlı gözyaşından laleler biter:

ز حسرت لب شیرین هنوز می بینم   که لاله می دمد از خون دیده فرهاد

Hâlâ görüyorum, Şirin'in dudağının hasretiyle

Laleler bitiyor Ferhad'ın gözünden akan kandan. (101/6)

3. Şarapla ilgili kullanımlar: Şarapla ilgili kullanımlar oldukça fazla olmakla birlikte çalışmada bunlardan sadece kırmızı renkte olanlar üzerinde durulmuştur:

Lal renkli şarap: Yaklaşık olarak yirmi bir yerde **می لعل** (lal renkli şarap) ibaresiyle lal yani kırmızı renkli şaraba değinilmektedir.¹²⁵

صوفی بیا که آینه صافی است جام را   تا بنگری صفای می لعل فام را

Sûfi, saftır kadehin aynası.

Gel de gör, neymiş lal renkli meyin safâsı. (7/1)

¹²² İstî'lâmî, a.g.e., C. II, s. 1063.

¹²³ Hurremşâhî, a.g.e., C. II, s. 333-334.

¹²⁴ Şemîsâ, a.g.e., C. II, s. 1059.

¹²⁵ Zünnûr, a.g.e., C. I, s. 130.

به یاد لعل تو و چشم مست میگوننت ز جام غم می لعلی که می خورم خون است

Lal dudağınla şarabı andıran sarhoş gözünü anıp

Gam kadehinden içtiğim lal renkli şarap kandır. (54/2)

Gül renkli şarap: Yaklaşık olarak beş yerde geçen **می گلرنگ** (gül renkli şarap) ve **یاده گلرنگ** (gül renkli şarap) ifadelerinden kasıt kırmızı şaraptır. **می گلرنگ** ya da **یاده گلرنگ** beyaz üzümünden yapılan parlak kırmızı renkte şaraptır.¹²⁶

بیار ز آن می گلرنگ مشک بو جامی شرار رشک و حسد در دل گلاب انداز

Saki, o gül renkli, misk kokulu şarabı getir.

Gül suyunun gönlüne haset kıvılcımı sal. (263/4)

یاده گلرنگ تلخ تیز خوش خوار سبک نقلش از لعل نگار و نقلش از یاقوت خام

Gül renkli, hoş içimli, kekremsi hafif şarap

Çerezi yârin lâli, konuşması saf yakut. (309/6)

Erguvanî şarap: Yaklaşık altı yerde geçen **می چون ارغوان** (erguvan gibi şarap) ve **شراب ارغوانی** (erguvan renkli şarap) ifadeleriyle şarap kırmızılık yönünden erguvana benzetilmiştir. Erguvan dalları ince, baharda son derece kırmızı ve güzel çiçekler açan bir ağaçtır. Onun çiçeklerine de erguvan adı verilir. Hafız'ın şiirinde kırmızılık ve letafet mazharıdır ve bazen kırmızı şaraba bazen de sakinin ve sevgilinin yanağına teşbih edilmiştir.¹²⁷

بر برگ گل به خون شقایق نوشته اند کان کس که پخته شد، می چون ارغوان گرفت

Erguvan renkli şarabın içine gül suyu dökelim

İtirlar saçan buhurdana şeker karıştıralım. (87/9)

بده ساقی شراب ارغوانی به یاد نرگس جادوی فرخ

Erguvan renkli şarap ver saki

Sihirli nergisin hatırına Ferruh'un. (99/5)

¹²⁶ İstî'lâmî, a.g.e., C. II, s. 696, 798.

¹²⁷ Hurremşâhî, a.g.e., C. I, s. 171.

4. Kırmızı ile ilgili diğer kullanımlar: Sevgili ve âşıkla ilgili olanlar dışında kırmızı kelimesiyle yapılan kırmızı altın, kırmızı yakut, kızıl aslan ve kırmızı gül gibi başka kullanımlar da mevcuttur.

Kırmızı altın: سرخ زر kırmızı altın, altın sikke¹²⁸ anlamına gelmektedir.¹²⁹ Hafız kendi güzel ve hoş sözlerini ya da şiirlerini سرخ زر kırmızı altına benzetmiştir.¹³⁰ Altın her ne kadar sarı olsa da eskiler onun parlaklığından dolayı onu kırmızı görmüş ve kırmızı altın diye adlandırmışlardır.¹³¹

خموش حافظ و این نکته‌های چون زر سرخ   نگاه دار که قلاب شهر صراف است

Hâfız, sus ve kırmızı altına benzeyen bu nükteleri muhafaza et; çünkü şehir kalpazanı sarraftır, anlar da çalar ha! (44/7)

Kırmızı yakut: یاقوت سرخ رو (kırmızı renkli yakut) ve یاقوت احمر (kırmızı yakut) tamlamalarını kıymetli taş anlamında kullanılmıştır.¹³² یاقوت سرخ رو (kırmızı renkli yakut) tamlamasında onun kılıcının korkusundan (büyük ihtimalle Şah Şûcâ' kastedilmektedir¹³³ kırmızı yakutun bile tıpkı insanın yüzünün sarıya dönüştüğü gibi sarı samana dönüşeceğine değinilmekte¹³⁴; یاقوت احمر (kırmızı yakut) tamlamasında ise âşığın, sevgiliye kavuşmak uğruna kan ağladığına, kanlı gözyaşı döktüğüne ve bu şekilde değer kazandığına; böyle bir âşığın da tıpkı kırmızı yakut gibi değerli olduğuna dikkat çekilmektedir.¹³⁵

گر پرتوی ز تیغ بر کان و معدن افتد   یاقوت سرخ رو را بخشند رنگ کاهی

Madene bir huzme düşse senin kılıcından

Kırmızı yüzlü yakut sararır saman gibi. (489/11)

تا بو که دست در کمر او توان زدند   در خون دل نشستہ چو یاقوت احمریم

Onun beline elimiz erişir ümidiyle

Yürek kanı içinde kalmış kırmızı yakut gibiyiz. (372/4)

¹²⁸ Dihhuda, a.g.e., C. XXVII, s. 317.

¹²⁹ Muhammed Mu'in, *Ferheng-i Mu'in*, Tahran 1371 hş., II, 1728.

¹³⁰ Hurremşâhî, a.g.e., C. I, s. 280.

¹³¹ Şemîsâ, a.g.e., C. I, s. 579.

¹³² Hurremşâhî, a.g.e., C. II, s. 745.

¹³³ Halukî, a.g.e., s. 1073.

¹³⁴ Herevî, a.g.e., C. III, s. 1971.

¹³⁵ İsti'lâmî, a.g.e., C. II, s. 957.

Kırmızı aslan: Bkz. افعی سیاه (Siyah yılan).

شیر سرخیم و افعی سیهیم

رنگ تزویر پیش ما نبود

Yalan dolan olmaz hiç bizde

Kırmızı aslanız, siyah yılanız. (381/9)

Kırmızı gül: Yaklaşık iki yerde geçen گل سوری (kırmızı gül), çiçeğini oka teşbih ettikleri kırmızı, kırmızı fesleğenlerin bir türüdür.¹³⁶ Botanikte gül-i Mudammedî olarak da bilinir. Bu gül çok hoş kokuludur ve çoğunlukla bahçelerde, ırmakların kenarlarında yetişir. Kokusundan dolayı gül suyu yapımında kullanılır.¹³⁷

مرغ خوشخوان طرب از برگ گل سوری کرد

غنچه گلین و صلصم ز نسیمش بشکفت

Vuslat gülümün goncası açıldı melteminden

Güzel ötüşlü kuş kırmızı gül yaprağından şakıdı. (141/5)

که بود در شب تیره به روشنی چو چراغ

به جلوه گل سوری نگاه می کردم

Karanlık gecede parlayan meşaleyi andıran

Kırmızı gülün baktım görünüşüne. (295/2)

Ayrıca رنگ (renk) ve رنگین (renkli) kelimeleri kırmızı ve gül renkli anlamlarına da gelmektedirler.¹³⁸ Yaklaşık yedi yerde geçen رنگین (renkli) ifadesi kırmızı anlamında kullanılmıştır:

خوش فتاد آن خال مشکین بر رخ رنگین غریب

ای که در زنجیر زلفت جای چندین آشناست

Ey zincire benzeyen saçları, bunca aşına âşığın mekânı olan sevgili, kırmızı yanağınma öyle misk gibi simsiyah ve eşsiz ben ne de güzel yaraşmış. (14/4)

در آتش شوق از غم دل غرق گلاب است

گل بر رخ رنگین تو تا لطف عرق دید

Gül, senin kırmızı yanağında terin lütfunu görünce

Özlem ateşiyile yanıp yüreği gülsuyuna gark oldu. (29/6)

¹³⁶ Zünnûr, a.g.e., C. I, s. 665.

¹³⁷ Halikî, a.g.e., s. 361.

¹³⁸ Muhammed Mehdi-yi Hasanî, Rengin Be Ma'nâ-yi Sorh Ve Terkîbât-i Ân Der Şi'r-i Fârsî, (Çevrimiçi) <http://www.http/hassani.ir/post-262.aspx>, 30 Haziran 2014.

شرمسار از رخ ساقی و می رنگینم

بس که در خرقه آلوده زدم لاف صلاح

Kirli hırka içinde iyilikten o kadar dem vurdum ki

Sakinin yüzünden ve kırmızı renkli şaraptan utaniyorum. (355/5)

SONUÇ

Fars edebiyatında renkler, şairlerce bazen hayalle karışık tasvirler oluşturmak, teşbihler, istiareler ve kinayeler yapmak, bazen kendi duygu ve düşüncelerini yansıtmak ve bazen de ahlaki ve dini konulara değinmek amacıyla kullanılmıştır. Renklerin Fars şiirinde kullanımı nesre oranla daha fazla olmuştur. Şiirde şairlerin renklere yaklaşımı da farklılık arz etmektedir. Zira kimi tasvirlerinde renk konusuna büyük önem vermiş, kimi ise meseleye bir çeşit renk körü gibi yaklaşmıştır.

Fars edebiyatında ve kültüründe renklerin kullanım oranı da değişmektedir. Örneğin hiçbir renk kırmızı rengin derecesine ulaşamamıştır. Bahar ve nevrüz tasvirlerinde kırmızı renk tüm renklerin önüne geçmiş ve bugünkü inanışın aksine şairler güzellik, baharın tazeliği, mutluluk, sevinç, neşe, âşıklık ve aşk tasvirlerinde hep bu rengi kullanmışlardır. Eskiler ay ve güneşin ışığını da kırmızı olarak görmüşlerdir.

Hafızın gazellerinde de öne çıkan iki renk: kırmızı ve siyah olmuştur. Hafız'ın şiirlerinde renkleri kullanmadaki ustalığı bazen kırmızı ve siyah rengin adını zikretmeden; kırmızı ve siyah çağrışımı yapan kelimelerle bu ortamı yaratmasından kaynaklanmaktadır. Hâfız'ın şiirlerinde kırmızı rengin kullanımında, onu diğerlerinden ayıran da bunlar olmuştur. Kırmızı ve kırmızı anlam ifade eden sözcükler bazen sevgilinin gül, erguvan, şarap ve nesrin rengineki yüzünü, yanaklarını ve dudaklarını yani güzellik unsurlarını bazen de aşığın kırmızı, akik, gül renkli, lal renkli kanlı gözyaşlarını, kana bulanmış, şafak rengine dönmüş gözbebeklerini, kırmızı güllerin ve lalelerin yeşerdiği mezarını yani âşığın keder, hüznü ve acılarını anlatmıştır. Kırmızı sevgili için müspet, âşık içinse menfî bir anlam taşımıştır. Lal renkli, erguvanî, gül renkli nitelemeleri yapılan kırmızı şarapla ilgili kullanımlar da yine kırmızı imajı oluşturmuştur. Bunların yanında âşığın döktüğü kanlı gözyaşlarıyla değer kazandığını anlatmak için kırmızı yakut, şair tarafından şiirlerinin hoşluk ve güzelliğinin değerini ifade etmek için kırmızı altın, cesaret sembolü olarak kızıl aslan gibi kırmızıyla yapılan bazı tamlamalara yer verilmiş;

ayrıca renk de kırmızı renk anlamında kullanılmıştır. Aslında bunlar dışında hemen hemen tüm şiirlerde geçen gül, gülbun, gülzar, erguvan, şakayık, şarap, kan gibi kelimelerle de kırmızı bir atmosfer oluşturulmuştur; ancak bunların çokluğu göz önüne alındığında bu çalışmada sadece kırmızı gül, erguvan rengi gözyaşı gibi kırmızı ve kırmızı anlamı veren ifadelerle kurulu tamlama ve cümleler dik-kate alınmış, yer yer bu imajı oluşturan kelimelere de yer verilmiştir. Aynı durum siyah kelimesi içinde geçerlidir.

Siyah kelimesi sevgilinin saç, kaş, kirpik, ben gibi uzuvlarını anlatırken gerçek anlamda bir de amel defterinin siyah olması, kalbi kara olmak, kara düşünceli olmak, gönlün kararması gibi mecaz anlamda kullanılmıştır. Bazen kara (kara köle), karanlık, karanlıklar diyarı, karanlık gece, kapkaranlık (kapkaranlık gece) gibi kelimeler ile yine siyah kelimesi kastedilmiştir. Ayrıca zaman dilimi olarak kullanılan gece, (işret gecesi, Kadir gecesi, kış gecesi, ayrılık gecesi, sohbet gecesi) gece yarısı, dün gece ve akşam ile de yine siyaha vurgu vardır.

Hafız, renkleri eski örneklerine pek rastlanmayan bir biçimde bazen sembolik olarak kullanmıştır. Rengin sembolleştirilmesi onun önemli yönlerinden biridir ve eğer doğru bir şekilde yapılırsa şiirin gizli ruhuna nüfuz etmek için kilit hükmündedir.

Hafız, renklerden sadece tasvir yapmak, eşya ve varlıkları açıklamak, teşbihte bulunmak için istifade etmemiş, ayrıca ahlaki ve eğitici amaçla da kullanmıştır. Özellikle siyah ve beyaz bu görevi üstlenmiştir. Hafız'ın gazellerinde siyah ve kırmızı renkle ilgili kullanımlar şöyle gruplandırılabilir:

Siyahla ilgili kullanımlar:

1. Sevgiliyle alakalı olanlar (Ben, kâkül, zülûf, kirpik, göz gibi siyah olan uzuvları)
2. Siyahla alakalı mecazî kullanımlar
3. Siyah çağrışımı yapan kullanımlar (Gece ile ilgili kullanımlar, akşam, kara, karanlık, karanlıklar ülkesi)
4. Siyah anlamı veren kelimelerle ilgili diğer kullanımlar

Kırmızı ile ilgili kullanımlar:

1. Sevgili ile ilgili olanlar (Sevgilinin yanağı gül, nesrin ve lale; yüzü, gül; dudağı lâl rengindedir.)

2. Âşıkla ilgili olanlar (Âşığın hırkası gül; gözyaşı kan, lal; gözleri şafak rengindedir; gönlü kan içinde kalmıştır)
3. Şarapla ilgili olanlar (Lâl renkli şarap, gül renkli şarap, erguvanî şarap vb.)
4. Kırmızı ile ilgili diğer kullanımlar

SUMMARY

BLACK AND RED IN HAFİZ'S LYRICS

Yasemin YAYLALI*

In Persian literature colours are used by poets to create depictions mixed with images; to make metaphors, figures and allusions; to reflect poet's views; to mention moral and religious topics. The use of colours in Persian verse is more than its use in Persian prose. Poets' approaches towards colours also differ. That is to say, some poets paid much attention on colours in their depictions while some behaved like colorblind.

The usage density of colours in Persian culture and literature also varies. For example no other colour has reached the level of red by means of usage. In spring and nawruz depictions, red has the first rank and contrary to contemporary views poets used this colour in the depictions of beauty, freshness of the spring, happiness, joy, cheer, amorousness and love. Also the light of moon and sun was accepted as red by them.

Red and black are also outstanding colours in Hafiz's lyrics. His master of using colours in poems occurs when he creates the atmosphere of these colours even without using them directly but mentioning them with metaphors sometimes. These are his distinct features in using red in his poems. The word red and other words meaning red describe lover's face in rose, redbud, wine colour; her cheek and lips that is to say her beauty factors; also sometimes this colour describes admirer's bloody, red, onyx or ruby tears; his bloody or dawn-coloured pupils; his grave where red roses or tulips grow that is to say his grieves, sadness or pains. This means; red has positive meanings for lover but negative meanings for admirer. Also uses of wine colours such as red, redbud, rose-coloured have created the image of red. Along with these uses, there are some other metaphors such as red onyx in order to mean that admirer becomes valuable with his bloody tears; red golden in order to mean the value of poet's works; red lion as a symbol of courage; also the word colour is used to mean red colour.

---

* Assist. Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Persian Language and Literature (yasemin_yaylali@hotmail.com).

Indeed the words like rose, rosary, peony, redbud, wine and blood have all created a red atmosphere; however in this study only the phrases and sentences meaning red or red rose, redbud tear have been taken into consideration while sometimes the words creating these images have been included. The same is valid for also black.

Black is used in its real meaning while mentioning lover's organs such as hair, eyebrow, eyelashes or naevus; it is also used in figurative meaning while mentioning deed, an ill-heart, having bad idea or being hopeless. Some words like black (black slave), darkness, the country of darkness, dark night, utter darkness (an utter dark night) have also been referred by black. Also the word night as a period of time (the night of libation, Qadr night, winter night, night of separation, night of visit), midnight, last night and evening are referred by black.

Hafiz used colours sometimes in a symbolic way unlike old examples. This is one of his important features and this is a key factor, if conducted in the correct manner, in penetrating poem's secret soul.

Hafiz used colours not only in descriptive manner but also in didactic manner for morals and values. Especially black and white have this role. The uses of red and black in Hafiz's lyrics can be grouped as follow:

The uses of black:

1. Related to lover (black organs such as naevus, curl, earlock, eyelashes, eye)
2. Figurative uses related to black
3. Uses evoking black (uses related to night, evening, dark, darkness, country of darkness)
4. other uses with the words giving the meaning of black

The uses of red:

1. Related to lover (lovers' cheek is in red and redbud colour; her face is in rose colour, her lips are in ruby colour.)
2. Related to admirer (admirers' coat is in rose colour; his tear is in rose or ruby colour; his eyes are in dawn colour; his heart is full of blood)
3. Related to wine (ruby-coloured wine, rose-coloured wine, redbud-coloured wine etc.)
4. Other uses related to red

KAYNAKÇA

Ahmed Rızâ Ahmedî, “Renghâ Der Edeb-i Fârsî” **Dânişnâme-yi Edeb-i Fârsî**, Tahran 1381 hş., C. II, s. 684-695.

‘Alî Ekber Dihhudâ, **Lugatnâme I-L**, Tahran 1337 hş.

Attâr-i Nişâbûrî, **İlahînâme** (tsh. Muhammed Rızâ Şefî‘î-yi Kedkenî), Tahran 1387 hş.

Bahâuddîn-i Hurremşâhî, **Hâfıznâme**, Tahran 1366 hş.,C. I-II.

Efsâne Serâcî, “Şîve-i Kârbord-i Renghâ Der Târîh-i Edebiyyât-i İrân” (Çevrimiçi) <http://www.seraji.blogfa.com>, 30 Haziran 2014.

Ercümenî Kalmık, **Renklerin Armoni Sistemleri**, İstanbul 1950.

Hafız-ı Şirâzî, **Hafız Dîvânı**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul 2011.

Hafız-ı Şirâzî, **Hafız Divanı I-II**, çev. Mehmet Kanar, İstanbul 2011.

Hâfız, **Hâfız Divânı**, çev. Hicabi Kırlangıç. İstanbul 2012.

Hasan-i Enverî, **Ferheng-i Kinâyât-ı Sohen I-II**, Tahran 1383 hş.

....., **Ferheng-i Rûz-i Sohen**, Tahran 1383 hş.

Huseyn Alî-yi Herevî, **Şerh-i Gazelhâ-yi Hâfız I-IV**, Tahran 1381 hş..

İsmâil-i Pûr, “Giyâhân Der Edeb-i Fârsî”, **Dânişnâme-yi Edeb-i Fârsî**, Tahran 1381 hş., C. II, s. 1181-1204

Muhammed Ca‘fer Yâhakkî, **Ferheng-i Esâtîr ve Dâstân-i Vârehâ der Edebiyyât-i Fârsî**, Tahran 1386 hş.

Muhammed-i İsti‘lâmî, **Ders-i Hâfız I- II**, Tahran 1382 hş.

Muhammed Mehdî-yi Hasanî, Rengîn Be Ma’nâ-yi Sorh ve Terkîbât-i Ân Der Şi‘r-i Fârsî (Çevrimiçi) <http://www.http://hassani.ir/post-262.aspx>, 30 Haziran 2014.

Muhammed Mehdî-yi Hasanî, Reng-i Sorh Der Edeb-i Fârsî (Çevrimiçi) <http://www.http://hassani.ir/post-262.aspx>, 25 Haziran 2014

Muhammed Mu‘în, **Ferheng-i Mu‘în I-VI**, Tahran 1371 hş.,

Muhammed Rızâ Berzger-i Halikî, **Şah-i Nebât-i Hâfız**, Tahran 1382 hş.

Muhamed Rızâ Şefî‘î-yi Kedkenî, **Sûver-i Hayâl Der Şi‘r-i Fârsî**, Tahran 1389 hş.

Muhammed Sûdî-yi Bosnavî, **Şerh-i Sûdî ber Hâfız I-IV**, trc. İsmet-i Settâr-zâde, Tahran 1366.

Pamala Oslie, **Hayatın Renkleri**, çev. Karınca Tercüme, İstanbul 2008.

Pamala Oslie, **Aşkın Renkleri**, çev. Elçin Dökmecioglu Danacı, İstanbul 2008.

Pîrâye Yağmâyî, “Hûn Çû Mî Cûşed, Meneş Ez Şi‘r Rengî Mî Dehem” (Çevrimiçi) [http://www. Jongezaman.com](http://www.Jongezaman.com), 30 Haziran 2014.

Rahîm-i Afîfî, **Ferhengenâme-yi Şi‘rî I-III**, Tahran 1373 hş.

Rahîm-i Zünnûr, **Der Custicû-yi Hâfız I-II**, Tahran 1367 hş.

Sîrûs-i Şemîsâ, **Ferheng-i İşârât I-II**, Tahran 1386 hş.

Sîrûs-i Şemîsâ, **Ferheng-i Telmîhât**, Tahran 1385 hş.

Sûde Eşkî, “Reng Der Edebiyât-i Klâsîk-i İrân” (Çevrimiçi) <http://www.reng-magazine.com>, 29 Haziran 2014.

Taylor Hartman **Renklerin Şifresi**, çev. Seval Birdal, İstanbul 2008.

Victoria Finlay, **Renkler Boya Kutusunda Yolculuklar**, çev. Kudret Emiroğlu, Ankara 2007.